

## **Bronvermelding en verantwoording van de citaten**

Hieronder vindt u, evenals in de gedrukte uitgave van het boek, per paragraaf de voornaamste bron waarop deze gebaseerd is, wat bijna altijd de vijfdelige biografie over Drees, in een enkel geval een andere publicatie betreft.

De gedrukte uitgave bevat een verantwoording van de citaten of passages die niet in de biografie te vinden zijn. Om de geïnteresseerde lezer zoekwerk te besparen vindt u hieronder de bronnen van alle citaten.

De literatuurlijst is uitgebreid met de aangehaalde publicaties.

## ***Gebruikte afkortingen***

AD	Archief Drees
D&S	<i>Drees en Soestdijk. De zaak-Hofmans</i> (1948-1958)
DRW	<i>De rode wethouder</i> (1886-1940)
e.v.	en volgende
GEB	<i>Gedreven en behoedzaam</i> (1940-1948)
HGA	Haags Gemeentearchief
HEK	Handelingen van de Eerste Kamer
HGG	Handelingen van de Gemeenteraad van 's-Gravenhage
HTK	Handelingen van de Tweede Kamer
IISG	Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis
NA	Nationaal Archief
PEC	verslagen van de Parlementaire Enquête-commissie Regeringsbeleid 1940-1945
PES	<i>Premier en elder statesman</i> (1948-1988)
VJN	<i>Vier jaar nachtmerrie. De Indonesische kwestie</i> (1945-1949)
ZKN	zuurkastnotulen

## ***Inleiding***

10. 'Drees zou zich': interview met Geert Wilders in *De Telegraaf* 6 september 2009. De familie Drees keerde zich ertegen dat haar naam 'voor een verkeerd karretje gespannen' werd (*Trouw* 24 oktober 2009).
10. 'Dreesiaans' zuinig: *Trouw* 14 november 2012.
10. Vijf journalistieke biografieën: Messer (1961), Jansen van Galen en Vuijsje (1980, herzien en uitgebreid in 1986), Van Wijnen (1984), Huis en Steenhorst (1985) en Van Nieuwenhuizen (2010).
12. 'een gewoon gangetje' e.v.: Gr. [Bart Gregorius], 'Geschreven portretten: W. Drees', *De Avondpost* 24 maart 1932.
13. 'Dat was het plezierigste': 'Willem Drees wordt vijf en zestig', *Het Binnenhof* 4 juli 1951.

## ***1. Stenograaf***

### *Een sobere jeugd*

Gebaseerd op *DRW*, 23-42 en 48-52.

16. 'Uit haar voorbeeld': aanzet tot memoires, ca. 1959 (steno), AD inv.nr. 140.
16. 'We kennen nog': Drees, *Neerslag*, 1.
17. 'precies het ware': tekst radiolezing 'Toen ik zo oud was als jullie', 10 oktober 1947, AD inv.nr. 170.
18. 'Dan de economielessen': W. Drees, 'Honderd jaar geleden begon de Amsterdamse o.h.s.', *NRC* 25 januari 1969.

### *Radicale keuzes*

Gebaseerd op *DRW*, 26-27, 38-41, 58-65 en 73-75.

18. 'een onrecht, dat': tekst radiolezing 'Toen ik zo oud was als jullie', 10 oktober 1947, AD inv.nr. 170.
18. 'Moeder, is de krant': 'Moeder van een beroemde zoon', *Het Vrije Volk* 3 november 1948.
19. 'welk een redeloze haat': Drees, *Zestig jaar*, 8.
19. 'In de kring': ibidem, 17.
20. 'In mijn gevoelsleven': Drees, *Neerslag*, 188.
20. 'een bron van verrukking': tekst voordracht 'Henriëtte Roland Holst', 6 maart 1949 (steno), AD inv.nr. 165.
- 21-22. Drees' herinnering aan de 'onvergetelijke' feestavond: Drees, *Zestig jaar*, 19-20.

- 22. ‘moeilijkheden en kleine verdrietelijkheden’: Drees aan To, 28 september 1908 (steno), AD inv.nr. 1364.
- 23. ‘een hele beslissing’ e.v.: interview in Puchinger, *Is de gereformeerde*, 12-13.
- 23. ‘dat een groot deel’: aanzet tot memoires, ca. 1959 (steno), AD inv.nr. 140.
- 23. ‘Och, Moeder’: Iet aan Drees, 4 juli 1939, AD inv.nr. 1391.

#### *Het schrift van de toekomst*

Gebaseerd op *DRW*, 42-47, 53-58, 93-107 en 175-189.

- 23. ‘Toen ik zestien was’: Bibeb (pseud. E.M. Lampe-Soutberg), ‘Gesprek met Dr. Willem Drees’, *Vrij Nederland* 28 maart 1959.
- 24. ‘Dat wilde ik’: Drees, *Zestig jaar*, 38.
- 25. ‘stal uitmuntende volbloed’: C. Munnich, *Leerboek van het Nederlandsche kortschrift met bijzondere toepassing van de beginselen van Wilhelm Stolze* (Leiden 1916) 127.
- 25. ‘de matador’: *De Gevleugelde Pen* 16 (1907) 4.
- 25. ‘zoals ik me’: Groote aan Drees, 28 april 1905 (steno), AD inv.nr. 1291.
- 25. ‘Wat mijn persoonlijk contact’: W. Drees, ‘Het begintijdperk van de stenografie “Groote” en het contact met de ontwerper’, *De ‘Groote’-Schrijver* 53 (1966) 23-29, aldaar 25.
- 26. Citaten uit brieven van Groote: aan Iet Drees, 31 december 1905, aan Drees, begin juni en 27 september 1905 (alle in steno), AD inv.nr. 1291.
- 26. ‘Het gebeurde heeft’: Drees, *Neerslag*, 6.
- 27. ‘Groote-evangelie’: de term is van een andere aanhanger, A. van Gelderen, in een brief aan Drees, 4 augustus 1923 (steno), AD inv.nr. 1294.

#### *Bankbediende en stenograaf*

Gebaseerd op *DRW*, 31, 62, 76-83, 102-104, 108-121.

- 28-29. ‘proletarische’ ontevredenheid e.v.: Groote aan Drees, 8 september 1908 (steno), AD inv.nr. 1291.
- 29. ‘Die jongen moet’: Huis en Steenhorst, *Bij monde van Willem Drees*, 11.
- 29. ‘detentie bij de Twentsche’: C. Wolsheimer aan Drees, 24 juni 1906, AD inv.nr. 2.
- 30. ‘zwijgend medewerker’: Drees, *Zestig jaar*, 40.
- 31. ‘op grond van zijne’: J. Boudewijnse aan de Gemengde Commissie voor Stenografie, 15 februari 1905, NA, Archief Tweede Kamer 1945-1989, inv.nr. 7984.

#### *Staatkundige academie*

Gebaseerd op *DRW*, 121-134.

- 32. ‘staatkundige academie’: Van Wijnen, *Drees, democraat*, 32.
- 33. ‘onuitputtelijke bron’: Drees aan To, 3 december 1907 (steno), AD inv.nr. 1364.
- 34. ‘Wil ik zo goed’: Drees aan C. Wolsheimer, augustus 1907 (steno), AD inv.nr. 2.

- 34-35. Citaten uit brieven aan To: 14 mei 1908, 28 november en 17 december 1907 (steno), AD inv.nr. 1364.
35. ‘Ik had weinig tijd’: ongedateerde aantekening over zijn lidmaatschap van de vrijmetselarij (steno), AD inv.nr. 1322.
36. ‘op vele gebieden’: Drees, *Neerslag*, 12.
36. ‘politieke opvoeding’: verslag van toespraak Drees in *Het Volk* 19 juni 1939.
36. ‘van beslissende betekenis’: voorwoord Drees in Borrie, *Tak*, VIII.
36. ‘De debatten die ik’: Drees, *Zestig jaar*, 46.
36. ‘Ja, de stenografie’: ‘Signalement Vader Willem Drees’, *Mandril* 1 januari 1949.

## 2. Partijman

### *Richtingenstrijd binnen de SDAP*

Gebaseerd op *DRW*, 65-70, 86-93, 135-151.

38. ‘met mijn hele hart’: W. Drees, ‘Jeugd en politiek’, *Basis*, Kerstnummer 1971.
39. ‘hoe men niet’: Drees, *Zestig jaar*, 25-26.
39. ‘De vlam der geestdrift’: aangehaald in W. Drees, ‘Demonstreren voor eigen mening is juist, maar er zijn spelregels’, *Dagblad De Stem* 16 november 1968.
39. ‘al vrij wat meer bezonnen’: Drees aan C. Wolsheimer, augustus 1907 (steno), AD inv.nr. 2.
41. ‘Jaurès’ gewroet’: aangehaald in Buiting, *Richtingen- en partijstrijd*, 647.
42. ‘wel degelijk gegrepen’ e.v.: interview door Daalder en Schuursma, 27 mei 1968 (band 1), 9, AD inv.nr. 1342.
42. ‘Veel ruzie en herrie’: jaarverslag afdeling Den Haag, oktober 1907-oktober 1908, IISG, Archief SDAP, inv.nr. 1093.
42. ‘Waarom zou men’: Drees aan To, 9 februari 1909 (steno), AD inv.nr. 1366.
43. ‘De aanhangers van de Tribune’: Drees aan To, 11 februari 1909 (steno), AD inv.nr. 1367.
44. ‘Het merkwaardige is’: Drees, *Neerslag*, 13.

### *Huwelijk en gezin*

Gebaseerd op *DRW*, 152-155, 292-305.

45. ‘Daar gij beiden’: Moeder Drees aan Drees en To, 28 juli 1910, AD inv.nr. 1384.
47. Citaten bezoekende journalisten: ‘Op bezoek bij W. Drees’, *De Groene Amsterdammer* 9 december 1939, en ‘Geschreven portretten: W. Drees’, *De Avondpost* 24 maart 1932.
47. ‘Ik heb nu een paar’: Drees aan Bets, 3 mei 1927 (steno), AD inv.nr. 1385.
47. ‘Dat was heerlijk voor me’: To aan Moeder Drees en Bets, 13 december 1931, AD inv.nr. 1386.

47. ‘Hij kocht boeken’: Tessel Pollmann, “‘‘Waar dat beeld van die soberheid van m’n ouders vandaan komt, ik heb mij daar altijd over verbaasd’’”, *Vrij Nederland* 12 juli 1986.
48. ‘Wij waren een gezin’ e.v.: *ibidem*.
48. ‘onze leiders sober leven’: notulen cumulatiecommissie SDAP, 19 oktober 1929, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 107.

#### *Jaren van opgang en neergang*

Gebaseerd op *DRW*, 152-174, 190-216.

51. ‘Ik heb zelden’: Drees, *Zestig jaar*, 63.
51. ‘nog wat verlegen’: Drees, *Drees 90*, 248.
51. ‘Wij hebben hier’: *HGG* 27 november 1930, 773.
52. ‘onmetelijke ramp’ en ‘de grootste figuur’: Drees, *Zestig jaar*, 71.
52. ‘in deze ernstige omstandigheden’: aangehaald in Van Dongen, *Revolutie of integratie*, 132.

#### *De ‘vergissing’ van Troelstra*

Gebaseerd op *DRW*, 217-228, 580.

56. ‘De gedachte scheen’: Drees, *Nederlandse parlement*, 59.
56. ‘Zelf heb ik’: Drees aan Bas van Dongen, 28 mei 1966 (kopie in bezit van auteur).
56. ‘dat [Lou] de Visser’: notulen door J.G. van Kuykhof, 10 november 1918, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 54.
57. ‘Ik doe niet mee’: Drees, *Nederlandse parlement*, 60.
58. ‘overneming van de macht’: aangehaald in Van Dongen, *Revolutie of integratie*, 739.
59. Een hardnekkig beeld bij journalisten en historici: na de verschijning van *DRW* bijvoorbeeld Roelof Bouwman, ‘Een overdosis Drees’, *HP/De Tijd* 11 augustus 2006 en Hagen, *Politicus uit hartstocht*, 688-690.
60. ‘hun nut’ en ‘van enkel bestuursorgaan’: *HGG* 15 november 1918, 1212, 1217.
61. ‘Wij hebben hier Wethouders’: *HGG* 14 november 1918, 1146.

### **3. Wethouder**

#### *In het college*

Gebaseerd op *DRW*, 228-243, 307-311, 314-316, 515.

64. ‘met allerlei loonsherzeningen’: *NRC* 16 september 1919 (ochtendblad).
64. ‘Weldra was ik verheugd’: Drees, *Neerslag*, 28.
64. ‘een merkwaardig sterk college’ e.v.: Drees, *Drees 90*, 98.
65. ‘omdat de geest’: Van Poelje, *Sexaginta anni*, 88-89.
66. ‘Er waren velen’: Drees, *Zestig jaar*, 83.

- 67. 'Dat zal ik aan' e.v.: Drees, *Vorming*, 42.
- 67. 'Geboren regent': tekst afscheidsspeech Cost Budde, 15 september 1933, AD inv.nr. 432.
- 68. 'Is de wethouder' e.v.: Patijn aan Drees, 13 januari 1944, AD inv.nr. 4.

#### *Zorg voor het gemeentepersoneel*

Gebaseerd op *DRW*, 243-256, 271-279, 321-326, 355-356.

- 70. 'waar door zijn persoonlijken': *HGG* 11 september 1933, 973.
- 71. 'betrekkelijk sober' maar 'redelijk': *HGG* 2 januari 1922, 27-28.

#### *Sociale zorg*

Gebaseerd op *DRW*, 236, 256-265, 326-330, 334-338, 353-355.

- 72. 'Engeltje van barmhartigheid': tekening van Ton van Tast (pseud. van Anton van der Valk) in *De Hofstad* 30 april 1921.
- 73. 'Ik vind het': *HGG* 11 april 1921, 356.
- 73. Citaten Van Steenberg: *ibidem*, 348-349.
- 75. 'Het woord krijgt': 'De werklozensteun en zijn gevolgen', preadvies van Drees in: *Geschriften van de Nederlandsche Vereeniging voor Armenzorg en Weldadigheid te Amsterdam*, deel 42, *Prae-adviezen voor de algemeene vergadering van 30 juni, 1 en 2 juli 1927 te Zutphen* (Haarlem 1927) 80-99, aldaar 94.
- 76. 'leerschool in luiheid' e.v.: *Vooruit* 14 april 1933.
- 77. 'Kale trieste zalen': Messer, *Drees*, 36.
- 77. 'krankzinnigen', 'ordelijke elementen': *HGG* 25 november 1919, 1218.
- 78. 'We zijn van de hel' e.v.: Drees, *Herinneringen en opvattingen*, 56-57.

#### *Strijd om de grondpolitiek*

Gebaseerd op *DRW*, 268, 284-287, 342-353.

- 78-79. Drees' antwoord aan Duymaer: *HGG* 13 december 1926, 916-918.
- 80. 'Een merkwaardige figuur': Drees, *Zestig jaar*, 100.
- 80. 'Van Beresteyn heeft': Messer, *Drees*, 38.
- 81. 'Hij is vijftien jaar': *HGG* 8 december 1928, 1132.

#### *'Zo rood als een kreeft'*

Gebaseerd op *DRW*, 266, 306, 338-341, 513-514, 518-520.

- 83. 'een krachtig idealisme': Boasson aan Drees, 21 september 1933, AD inv.nr. 1.
- 83. 'een sociaal-democratisch phenomeen': So-Easy [pseud.], 'Caricaturen uit den Haagschen Gemeenteraad IV. W. Drees', *De Hofstad* 30 april 1921.
- 84. 'Als je Drees': aangehaald in A.A. van Rhijn, 'Drees als regeerder', *Het Parool* 15 oktober 1965.
- 84. Drees' antwoord aan Joëls: *HGG* 29 november 1922, 1155.

- 85. Heijkoops optreden 'wild': interview door Daalder en Schuursma, 27 mei 1968 (band 2), 10, AD inv.nr. 1342.
- 85. 'Velen vinden groter': *Het Volk* 3 december 1929 (ochtendblad).
- 85. 'den onvermijdelijken, maar schijnbaar': W. Drees, 'De Nieuwe Strijd', *De Strijd* 1 mei 1920.
- 85. Troelstra's kritiek op het 'wethouderen': Borrie, *Wibaut*, 136-138.
- 86. 'Voor de propaganda': *HGG* 9 februari 1920, 125.

#### *Gemeentelijke financiën in crisistijd*

Gebaseerd op *DRW*, 317-320, 365-373, 392-398.

- 86. 'Als gij grondzwendel wilt': W. Drees jr. aan Daalder, 22 november 1997.
- 87. 'dat elk jaar': verslag bespreking over de collegevorming, 26 en 27 augustus 1931, NA, Archief Marchant, inv.nr. 379.
- 87. 'Mijn geachte collega' e.v.: *HGG* 29 november 1922, 1156-1157.
- 88. 'Voor zoover het gaat': *HGG* 21 november 1921, 1069.
- 88. 'Als er één zuinig': *Het Vaderland* 21 november 1929 (ochtendblad).
- 90. 'weer zoo'n misdadig': *HGG* 9 januari 1933, 122.
- 90. 'belangrijk optimistischer': *HGG* 12 januari 1933, 275.

#### *Moelijkheden rondom loonkortingen*

Gebaseerd op *DRW*, 374-392, 401-403.

- 91. 'verdoemlijk wethouderstandpunt': aangehaald in Borrie, *De Miranda*, 129.
- 92. 'omdat de massa': notulen partijbestuur 8 oktober 1932, IISG, Archief SDAP, inv.nr. 85.
- 92. 'Ik zie niet in': notulen B&W 26 april 1932, HGA, Archief gemeentebestuur 1851-1936, inv.nr. 400.
- 93. 'Als iets van mij' e.v.: *HGG* 9 mei 1932, 393, 395.
- 93. 'Ik herinner me nog': C.A.M. Diepenhorst aan Drees, 2 september 1938, AD inv.nr. 438.
- 94. 'Wie langer in steun': interview in *Vooruit* 14 september 1932.
- 94. 'geweldig bezwaar': notulen B&W 26 april 1932, HGA, Archief gemeentebestuur 1851-1936, inv.nr. 400.
- 95. 'alle machtig veel van een bevel': notulen partijbestuur, 2 september 1933, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 121.
- 95. 'scherp als een scheermes': aangehaald in Drees, *Zestig jaar*, 102.

## **4. Nationaal politicus**

### *Kamerlid*

Gebaseerd op *DRW*, 287-290, 361-363, 398-400, 404-409, 443-445.

97. 'Ik ben dan ook': Drees, *Neerslag*, 34.
99. 'In B. en W. zijn' e.v.: Drees, *Drees 90*, 98.
99. 'Als wethouder kon ik' e.v.: Drees, *Nederlandse parlement*, 167-168.
100. 'De lijst van de functies': Vliegen, *Die onze kracht III*, 372.
100. 'Die fractie van ons': Van der Goes van Naters, *Met en tegen de tijd*, 100.
100. 'onplezieriger indruk': Drees, *Nederlandse parlement*, 120.
101. 'Jij moet de eerste': Drees, *Neerslag*, 57.
101. 'In de miljoenenstad': *HTK* 12 november 1935, 309.
101. 'In de raad, waar': Drees, *Neerslag*, 25.
102. 'aan de koele kant' e.v.: interview door Daalder en Schuursma, 12 juni 1968 (band 3), 26, AD inv.nr. 1342.
- 102-103. 'het minder goede' e.v.: : *HTK* 15 juni 1939, 1969.

### *Crisisbestrijding*

Gebaseerd op *DRW*, 409-438.

105. 'De crisis heeft geleid' e.v.: stellingen voor het debat met E.C. van Dorp op 26 april 1934, AD inv.nr. 168.
105. 'uiterst pragmatische man': Jansen van Galen e.a., *Het moet, het kan*, 170.
106. 'Wat in het plan': Langeveld, *\Schipper naast God*, 149.
106. 'niet enorm' e.v.: Drees, *Neerslag*, 70.
107. 'Voorzover in verhouding': stellingen voor het debat met E.C. van Dorp op 26 april 1934, AD inv.nr. 168.
107. 'Wil men van': notulen partijbestuur 2 juni 1934, aangehaald in Brinkman, *Willem Drees*, 132.
108. 'onsamenhangend, inconsequent': *HTK* 9 juni 1936, 2053.

### *De moeilijke bocht*

Gebaseerd op *DRW*, 439-458, 482-488.

109. 'Als je met een hoog': aangehaald in De Jong, *Koninkrijk*, deel 1, 671.
110. 'Kijk eens, in beginsel': *Het levensverhaal van Dr. Willem Drees Sr.* (LP), kant C.
111. 'De S.D.A.P. is principieel': aangehaald in Brinkman, *Willem Drees*, 154.
113. 'Eén grief kan men': Drees, *Zestig jaar*, 79-80.

### *Stellingname tegen het fascisme*

Gebaseerd op *DRW*, 458-467.

114. 'Voor dit deel': *Vooruit* 8 april 1935 (ochtendblad).
115. 'een streven naar betere': Van Cleeff aan Drees, 8 april 1935, AD inv.nr. 1.
- 115-116. Drees' antwoord aan Van Cleeff: brief van 10 april 1935 (steno), AD inv.nr. 1.
116. 'Als een groep' e.v.: *HGG* 22 november 1937, 652-653.



117. ‘Wanneer er aan iets’ e.v.: *Handelingen van de Provinciale Staten van Zuid-Holland* 16 december 1938, 441-442.
117. ‘Zoals De Marchant’: *Het Vaderland* 14 december 1937 (avondblad). Omdat Dieters niet op de interruptie reageerde, is deze niet opgenomen in de *Handelingen*.
117. ‘Daar worden de misdadigers’: *HTK* 21 november 1935, 509. Zie ook: Drees, *Nederlandse parlement*, 164-166.

### *Oorlogsdreiging*

Gebaseerd op *DRW*, 475-482, 492-509.

119. ‘Vooral nadat ik’: Iet aan Drees, 4 juli 1939, AD inv.nr. 1391.
119. ‘wij zoveel als mogelijk’: rede voor de Vereniging van Sociaal-Democratische Gemeenteraadsleden in *De Gemeente* 28 (1935) 239-240, 250-252.
120. ‘Wij zouden onverantwoordelijk’: notulen Tweede Kamerfractie 8 augustus 1939, IISG, Archief SDAP, inv.nr. 3095.
120. ‘schaduwzijde’: Drees aan Jan en Wim, 9 augustus 1939 (steno), AD inv.nr. 1382.
120. ‘mede politiek leider’: notulen Tweede Kamerfractie 4 september 1939, IISG, Archief SDAP, inv.nr. 3095.
120. ‘Wij zouden de genomen’: *HTK* 4 september 1939, 2260.
121. ‘Er is door de sociaal-democratie’: *HTK* 26 oktober 1939, 117.

## **5. Verzetman**

### *‘Te blijven: Nederlanders, democraten, socialisten’*

Gebaseerd op *GEB*, 27-75.

124. De herkomst van de gifpil: mondelinge mededeling Jan Drees, 16 september 1994.
124. ‘Wij moeten ons natuurlijk’: aantekening voor de fractievergadering, 4 juni 1940, AD inv.nr. 480.
- 124-125. Toespraak op de partijraad: Drees, *Neerslag*, 95-100.
126. ‘Het is altijd nog’: Drees aan Vliegen, 27 augustus 1940 (steno), AD inv.nr. 480.
128. ‘de kans op het inslaan’ e.v.: Drees aan J.A. Berger, 5 augustus 1940, AD inv.nr. 480.
128. ‘nieuwe verwarring wekken’: verslag van de Politieke Contact-Commissie, 17 september 1940, AD inv.nr. 500.

### *Een jaar in Buchenwald*

Gebaseerd op *GEB*, 75-104.

130. Het ongcensureerde stenobriefje (januari 1941): AD inv.nr. 1371.
131. ‘Het ergst vind ik’ e.v.: dagboekbrief To aan Drees, 6 februari 1941 (steno), AD inv.nr. 1372.

131. 'Ik gaf te kennen': Drees, *Zestig jaar*, 58-59.
- 132-133. Citaten uit de eenmeirede: Drees, *Drees aan het woord*, 36, 38, 40, 41.
133. 'Eerlijk gezegd, ben ik': Juda, *Jantje Paganini*, 97-98.

#### *Overgang naar een ondergronds bestaan*

Gebaseerd op *GEB*, 86, 101-134.

- 135-136. De ongepubliceerde toekomstbeschouwingen: *Op de kentering* [1996], 7-14.
136. 'Ik zal nooit': aangehaald in Verrips, 'Relatie tussen CPN en Raad van Verzet', 147.
136. 'Ik wens hier Joegoslavische' e.v.: Drees, *Van mei tot mei*, 115-116.
137. 'Nooit had ik zoveel': Drees, *Een jaar Buchenwald*, 181.
137. 'doortrild van woede': W. Drees, 'A.E. d'Oliveira † Een herinnering', *De 'Groote'-Schrijver*, oktober 1946, 5.
138. 'De toestand is in Den Haag': Drees aan G.A.W. ter Pelkwijk, ongedateerd (steno), AD inv.nr. 4.' Het KLM-gebouw bleef uiteindelijk gespaard.
140. 'een paar partijtjes schaken': Drees aan J.K. Brouwer, ongedateerd (steno), AD inv.nr. 3.
140. 'Ik was vol ijver': Drees, *Van mei tot mei*, 131-132.
140. De arrestatie en gevangenschap van Wim: *ibidem*, 105-106.

#### *Spil in de illegaliteit*

Gebaseerd op *GEB*, 108-109, 157-181.

142. 'Er was niet veel animo': *PEC*, deel 7C, 30.
143. 'ervaringen omtrent': Drees, *Van mei tot mei*, 126.
143. 'Wat het v.c. doet': *PEC*, deel 7A, 172.

#### *Keert de SDAP terug?*

Gebaseerd op *GEB*, 142-156, 237-254.

146. 'Met de oude zegeltjes': Van der Goes aan Drees, 30 juni 1942, AD inv.nr. 508.
- 146-147. Drees' antwoord aan Van der Goes: brief van 13 juli 1942, AD inv.nr. 508.

#### *Een sterker georganiseerde democratie*

Gebaseerd op *GEB*, 183-212.

150. 'Gehandhaafd moet worden': Drees, *Op de kentering*, 98.
151. 'Daartegen zal minder bezwaar': *ibidem*.
152. De arrestaties in het politieke verzet: Drees, *Van mei tot mei*, 44-45.
153. 'De lezing van': *ibidem*, 153.

#### *Van Dolle Dinsdag naar bevrijdingsdag*

Gebaseerd op *GEB*, 134-141, 213-236.

153. 'Ik weet niet of': Drees aan To, 8 september 1944 (steno), AD inv.nr. 1375.

154. ‘Ze was van een merkwaardige’: Messer, *Drees*, 59.
156. ‘Met Duitschers praat men niet’: *Het Parool* 24 april 1945.
158. ‘Er is tenslotte’: dagboek aantekeningen voorjaar 1945, 23, AD inv.nr. 530.

## 6. *Puinruimer en opbouwer*

### *Minister*

Gebaseerd op *GEB*, 255-309.

160. ‘Ik heb mij eenvoudig’: ongepubliceerde passage uit het manuscript voor *Van mei tot mei*, AD inv.nr. 132.
160. ‘de stem van de sociaal-democratie’: Drees, *Op de kentering* [1945], 33.
160. ‘Wat maakt het gemis’: Albarda aan Drees, ongedateerd (begin juni 1945), AD inv.nr. 6.
161. ‘De schrijver, wiens’: Drees, *Op de kentering* [1945], 3.
162. ‘een beleid dat nuchtere’ e.v.: Drees, *Neerslag*, 156.
163. ‘Drees niet vernieuwd’: De Jong, *Koninkrijk*, deel 12, *Epiloog*, eerste helft, 99.
163. ‘Majesteit, hij was altijd’: in iets uitvoeriger bewoordingen opgetekend door Drees na een gesprek met Neher, 29 december 1947, AD inv.nr. 598. Zie *GEB*, 291-292.

### *Oorlogsgevolgen*

Gebaseerd op *GEB*, 275-276, 310-320, 337-349, 353-355, 357-359, 440-442.

166. ‘Zo erg als nu’: To aan Moeder Drees en Bets, 27 augustus 1945, AD inv.nr. 1388.
166. ‘De emoties waren’: [Louis Frequin], ‘Exclusief G.P.-interview Dr. Willem Drees (75 jaar)’, *De Gelderlander* 4 juli 1961.
167. ‘De vrouw, die bij mij’: Drees, *Een jaar Buchenwald*, 192.
167. ‘We hebben dus nu’ e.v.: NA, Archief ministerraad, notulen ministerraad 10 en 17 juli 1945 (verder verkort aangehaald als MR).
168. ‘De zuiveringsgevallen werden’: Drees, *Zestig jaar*, 142.
- 169-170. Citaten uit de toekomstbeschouwing over Duitsland: Drees, *Op de kentering* [1996], 70, 71, 73, 77.

### *Parlementair herstel*

Gebaseerd op *GEB*, 204-212, 285-286, 320-334.

171. ‘ongewoon “onparlementair” jaar’: Van den Berg en Vis, *De eerste honderdvijftig jaar*, 738, 748.
171. ‘Het zou m.i.’ e.v.: Drees, *Neerslag*, 160.

### *Van SDAP naar PvdA*

Gebaseerd op *GEB*, 387-404.

175. ‘De betekenis van dat “personalisme”’: interview in Van den Berg, ‘Negentig jaar’, 240.
175. ‘is intussen op veel punten’: Drees aan Albarda, ongedateerd (eind juni 1945), in steno, AD inv.nr. 6.
176. ‘remde en corrigeerde’: Bank en Temming (red.), *Van brede visie*, 111-112.
177. ‘Prijsgegeven hebben wij’ en ‘Wij staan voor’: notulen partijbestuur 23 januari 1946, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 217.
177. Citaten uit de rede op het oprichtingscongres: Drees, *Drees aan het woord*, 127, 131-132.

#### *Een rooms-rood kabinet*

Gebaseerd op *GEB*, 405-417.

179. ‘wel goed, maar niet daverend’: notulen partijbestuur 27 april 1946, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 236.
180. ‘zwakke steeën’, ‘verklaarbaar’: formatiedagboek Beel, aangehaald in Langeveld, *De man die in de put sprong*, 347.

#### *Sociale politiek in een geleide economie*

Gebaseerd op *GEB*, 367-386, 418-420.

184. ‘Tweeërlei zorg’: rede bij de verdediging van de Noodwet, herdrukt in Drees, *Drees aan het woord*, 184.
185. ‘waarborgende staat’: Drees, *Herinneringen en opvattingen*, 32, 102.
185. De verkiezingsbrochure uit 1923: *De sociaal-democraten in den Haagschen gemeenteraad*, AD inv.nr. 97.
186. ‘De sociale politiek in 22 punten’: Drees, *Neerslag*, 170-174.

#### *De Noodwet-Drees*

Gebaseerd op *GEB*, 420-432; Gaemers (red.), *Vier stoelen in de hemel*, 5-11.

188. ‘De bedragen der uitkeeringen’: Drees, *Neerslag*, 44-45.
189. ‘een premie op wanbeleid’: MR 30 september 1946.
189. ‘een gedurfd voorstel’: Drees, *Drees aan het woord*, 185.
190. ‘Voor zijn onmiddellijke medewerkers’: Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 149.
191. ‘heel bescheiden, sobere’ e.v.: Drees, *Zestig jaar*, 286-287.
191. ‘Er is bijna geen een’: Messer, *Drees*, 75.
191. ‘Dan kan ik eens’: *Het Vrije Volk* 27 september 1947.
192. ‘als het ware de rooilijn’ e.v.: G.M.J. Veldkamp, ‘Dr. W. Drees 95 jaar’, *Sociaal Maandblad Arbeid* 36 (1981) 595-598, aldaar 598.

## 7. *Kabinetsformateur*

### *Onverwachts minister-president*

Gebaseerd op *VJN*, 180-201.

**193.** De discussies over het lijstaanvoorderschap: Brinkman, *Drees*, 238-241.

### *Tien jaar 'Drees'*

Gebaseerd op *PES*, 30-47, 148-156, 307-324.

**199.** De prent van Jordaan: Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 186.

**199-200.** De discussie over het lijstaanvoorderschap in 1952: Brinkman, *Drees*, 252-254.

**200.** 'bezorgd en bekommerd': Vos e.a., *Het Mandement en de Partij van de Arbeid*, 38.

**202.** 'van alle kanten': dagboek 5 november 1955, AD inv.nr. 800.

**203.** 'Hier hing een plaat': Van Wijnen, *Drees, democraat*, 193.

### *Onzekere positie*

Gebaseerd op *PES*, 30-47 (vooral 41-45).

**205.** 'Je moet wel begrijpen': herinnering van Daalder in *PES*, 36.

**207.** Het wethouderschap als dierbaarste functie: 'Willem Drees wordt vijf en zestig', *Het Binnenhof* 4 juli 1951. Zie ook *GEB*, 448.

**207.** 'olieman': Drees, *Vorming*, 27.

### *Drees als kabinetsformateur*

Gebaseerd op *PES*, 30-47, 244-247, 307-324. Over de kabinetsformaties van 1951 en 1952 ook: Visser, *Alleen bij uiterste noodzaak*, 57-154.

**208.** 'Hij nam de tegenpartij': Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 173.

**209.** 'Als ik onmiddellijk' e.v.: Drees, *Zestig jaar*, 292-293.

**211.** 'Wat heerlijk': aangehaald in Visser, *Alleen bij uiterste noodzaak*, 135.

**212.** 'Ik moet zeggen': Breedveld en Jansen van Galen, *Gaius*, 159.

**213.** 'het kabinet tenslotte': Drees aan Lieftinck, 2 november 1956, AD inv.nr. 764.

## 8. *Minister-president*

### *Een intiem departement*

Gebaseerd op *PES*, 48-62.

**215.** 'De bemoeiingen van de regering': Drees, *Drees 90*, 36.

**216.** 'Ik weet dat ik': interview met Fock in *Voor de eenheid van beleid*, 251.

**217.** 'Meer ambtenaren zou': ibidem, 253.

**218.** 'Ik heb misschien': Drees aan Fock, 27 december 1958, NA, Archief Fock, inv.nr. 96.

- 218.** ‘U kunt er van overtuigd’: H. Josephus Jitta-IJssel de Schepper aan Drees, 12 mei 1964, AD inv.nr. 35.
- 218.** ‘Naarmate de tijd’: Van Nispen aan Drees, 4 juli 1968, AD inv.nr. 39.
- 218.** ‘Het besturen heb ik’: interview met Fock in *Voor de eenheid van beleid*, 254.

*Rondom de ministerraadsvergadering*

Gebaseerd op hoofdstuk 4 van *PES*, vooral 63-67, 70-73 en 77.

- 220.** ‘Geestverwanten bij geestverwanten’ e.v.: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 146.
- 220.** ‘Je kreeg niks’ e.v.: ibidem, 142.
- 222.** ‘Daar krijgen we ruzie’: ‘Oral History’, deel 3, 119, NA, Archief Van der Beugel, inv.nr. 62.
- 223.** ‘Er was een beetje’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 146.

*Voorzitter van de ministerraad: ‘Het kon niet beter’*

In hoofdzaak gebaseerd op *PES*, 63-77 (vooral 73-77). Beknopter weergegeven in: Gaemers, *Drees. Ter herinnering*, 33-34.

- 223.** ‘Drees als voorzitter’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 143.
- 223.** ‘Eén springt eigenlijk’: interview in Geert-Jan Laan, ‘Den Uyl werker, Drees sr. fenomeen’, *Het Vrije Volk* 4 juni 1977.
- 224.** ‘Je kon om half elf’: mededeling van Van Nispen aan Daalder (december 1970).
- 224.** ‘Hij was een meester’: J.G. Suurhoff, ‘Drees: meester op alle wapens’, *Het Parool* 4 juli 1961.
- 224.** ‘Drees kende de geschiedenis’: J. Zijlstra, ‘Gedreven tot zorg voor de zwakken’, *Centraal Weekblad* 4 juli 1986.
- 224.** ‘Menig onderwerp, dat politiek’: P. Lieftinck, ‘Drees uitverkoren leider van een gemengd kabinet’, *Het Parool* 24 juni 1955.
- 224.** ‘Waar het om gaat’: Bibeb, ‘Gesprek met Dr. Willem Drees’, *Vrij Nederland* 28 maart 1959.
- 225.** ‘Als voorzitter was hij’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 142.
- 225.** Overeenstemming zonder te stemmen: herinnering van oud-minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting Joris in ’t Veld (PvdA), in *Paraat* 8 februari 1963.
- 225.** ‘Hij gaf al aan’: Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 139-140.
- 225.** ‘in de zak naaien’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 142.
- 225.** ‘Drees paart verdraagzaamheid’: aangehaald in Messer, *Drees*, 99.
- 225.** ‘dan wordt zijn betoog’: P. Lieftinck, ‘Drees uitverkoren leider van een gemengd kabinet’, *Het Parool* 24 juni 1955.
- 226.** ‘Als Drees werkelijk’ e.v.: Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 140.
- 226.** ‘Ik kon mijn’: Zijlstra, *Per slot van rekening*, 49.

- 226.** ‘Deze ruggesteun van’: P. Lieftinck, ‘Drees uitverkoren leider van een gemengd kabinet’, *Het Parool* 24 juni 1955.
- 226.** ‘Je moest altijd’ e.v.: interview in ‘Kees Staf wil nooit meer minister zijn’, *De Gelderlander* 30 oktober 1959.
- 227.** ‘In de ministerraad luisterde’: Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 156.
- 227.** ‘Als die in de ministerraad’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 143-144.

#### *Verhouding tot fractie en partij*

In hoofdzaak gebaseerd op: Brinkman, *Drees*, 221-235. Veel beknopter in: *PES*, 80-83.

**227-228.** Drees’ beschouwing over de verhouding tussen partij en vertegenwoordigers:

Drees, *Op de kentering* [1996], 215-219 (citaten 215-216).

**229.** ‘Er is vol recht’ e.v.: Drees aan Van der Goes, 19 maart 1949, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 232.

**229-230.** Citaten van Van der Goes, Burger en Drees over diens dualisme: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 150-153.

**230.** ‘Een Kamerlid zei’: Drees, *Drees* 90, 47.

**231.** ‘Ik moet hier’: Brinkman, *Drees*, 227.

**231.** ‘Hij had de neiging’: vierde interview Daalder en Schuursma met Drees, 25 september 1968, 26, 27, AD inv.nr. 1342.

**231.** ‘De onwil of het onvermogen’: Vorrink aan Drees, 19 oktober 1951, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 229.

**232.** ‘meestal midden in de meerderheid’: Brinkman, *Drees*, 229.

**232.** ‘Drees heeft in de PvdA’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 148.

**232.** ‘in het versterkende bad’: verslag congres PvdA 22-24 februari 1955, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 235.

#### *Optreden in het parlement*

In hoofdzaak gebaseerd op *PES*, 78-98, 172-178. De karakterisering van Drees als spreker: *DRW*, 311-314.

**233.** ‘Dikwijls nog ziet men’: F.S., ‘Minister Drees 65 jaar’, *De Maasbode* 4 juli 1951.

**234.** ‘Altijd to the point’: J.G. Suurhoff, ‘Drees: meester op alle wapens’, *Het Parool* 4 juli 1961.

**235.** ‘dan slaat hij ze’: W. Hijmans, ‘Drees, een leven lang rechtvaardig zijn’, *Het Vrije Volk* 9 juni 1956.

**235.** ‘Om het laatste’: Klaas Grafthijk, ‘13 jaar Drees (1)’, *Het Vrije Volk* 10 februari 1959.

**235.** ‘Als je een redevoering’: aangehaald in Meijer Sluijser, ‘Gepointilleerd portret van Dr Willem Drees’, *Vrij Nederland* 7 juli 1956.

**236.** ‘Alles moest herhaling zijn’: *HTK* 14 maart 1949, 465.

237. ‘De arbeidersklasse moet Drees’: J.G. Crabbendam aan Drees, 15 december 1948, AD inv.nr. 8.
237. Het debat met Seegers: *HEK* 29 januari 1957, 187-189.
237. ‘Iemand kwam toen’: Klaas Graftdijk, ‘13 jaar Drees (II)’, *Het Vrije Volk* 11 februari 1959.
238. Het debat met Oud: *HTK* 24 januari 1951, 1226, 1228.
239. ‘Mij krijgt u er niet’: *Het Vrije Volk* 22 februari 1956. Zie over het incident *PES*, 96-96, 566 noot 35.
239. ‘De heer Gerretson’: *HEK* 21 februari 1956, 261.

#### *Relatie met de pers*

Gebaseerd op *PES*, 265-286; *D&S*, 90-91, 93-95, 99-101.

240. Interview met Drees in *Zonder embargo*: Idenburg, ‘Toch doet u het niet slecht’.
240. ‘wat ik eens gezegd’: Drees, *Drees 90*, 50.
241. ‘Wij vinden dat de regering’: aangehaald in *de Volkskrant* 2 oktober 1957.
242. ‘een vrij open gedachtenwisseling’: Van der Wiel, ‘De presentatie van het regeringsbeleid’, 13.
243. ‘Zij zou natuurlijk gaarne’: verslag van de hand van Fock, Archief Fock, inv.nr. 36.
243. ‘Het is mij natuurlijk’: Idenburg, ‘Toch doet u het niet slecht’, 9.
244. ‘Als ik moeilijkheid heb’: televisie-interview in *Achter het Nieuws*, aangehaald in *De Gelderlander*, 6 juli 1966.
- 244-245. ‘Ik kon het nauwelijks’: ‘Hartog’s overlijden’, *Het Haagsche Volk* 9 oktober 1929.
245. ‘Vroom & Dreesmann’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 41.
245. ‘en je mocht’: interview met Van der Wiel in *Voor de eenheid van beleid*, 283.

### **9. Dekolonisator**

Voor de opzet van dit hoofdstuk ben ik schatplichtig aan het artikel van Jan Bank, ‘Drees en de Indonesische Revolutie’. Voor de achtergrond heb ik vooral gebruikgemaakt van de analyse van Joop de Jong in *De terugtocht*. Aanvullend heb ik de studies van Van den Doel, Langeveld, Ten Berge en Limpach geraadpleegd. Episodes die ik in detail uitlicht zijn hoofdzakelijk gebaseerd op *Vier jaar nachtmerrie*.

Wat betreft de terminologie en de spelling van Indonesische namen, handhaaf ik vanuit Nederlands perspectief de toen gangbare aanduiding ‘Indonesische kwestie’ voor het conflict, hoewel die eufemistisch is voor de meest grootschalige oorlog die ons land in de afgelopen twee eeuwen heeft gevoerd. Op bladzijde 254-255 verklaar ik waarom ik de term ‘politieele acties’ niet de gebruik en liever spreek van de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog en de twee Nederlandse militaire offensieven. ‘Indonesië’ en ‘Indonesisch’ gebruik ik als algemene



aanduiding voor het land en zijn bevolking. ‘Indië’ en ‘Indisch’ reserveer ik voor het door Nederland gecontroleerde deel en het ‘Europese’ en het ‘Indo-Europese’ volksdeel. Vanuit het perspectief van de strijdende partijen spreek ik van ‘Batavia’ enerzijds en ‘Jogyakarta’ anderzijds. Om die reden volg ik ook de Indonesische spelling van de namen van Indonesische hoofdrolspelers, dus ‘Anak Agung’ in plaats van ‘Anak Agoeng’. Veel van hen, zoals Soekarno, Roem en Soepomo, hielden echter de Nederlandse spelling van hun naam aan.

#### *De rede en de revolutie*

Gebaseerd op *VJN*, 25-40.

- 247. ‘vier jaar nachtmerrie’: verslag Daalder van een gesprek met Drees, 4 februari 1969, collectie auteur.
- 248. ‘terwijl zij ieder’: tekst van de rede in *AD* inv.nr. 492.
- 249. ‘Overeenkomstig de gedurende’: Drees, *Drees aan het woord*, 63.
- 250. ‘Ik weet dat’: aangehaald in Drees, *Herinneringen en opvattingen*, 93-94.
- 250. ‘Of gaan wij’: Drees, *Op de kentering* [1996], 54.
- 252. ‘aan de zijde van de dictatuur’: notulen partijbestuur SDAP 5 oktober 1945, aangehaald in Bank, ‘Drees en de Indonesische Revolutie’, 116.

#### *Drees’ opvattingen en invloed*

Gebaseerd op: *VJN*, 13-20, 400-411; Bank, ‘Drees en de Indonesische Revolutie’, 115-117.

Over de ‘achterbanproblematiek’: De Jong, *De terugtocht*, hoofdstuk 3 en passim.

- 255. ‘Wie zich met’: Bank, ‘Drees en de Indonesische Revolutie’, 116.
- 257. ‘Als Amerika tegen ons is’: verslag van een bespreking over de militaire situatie, 31 december 1947, *NIB* XII, 361.

#### *Van de Hoge Veluwe tot het eerste militaire offensief*

Gebaseerd op *VJN*, 61-155, vooral 125-155 (over de besluitvorming rond het eerste offensief).

- 263. ‘niet te herstellen’ e.v.: verslag van de partijraad 14 juni 1947, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 243.
- 264. ‘geestelijke pesthaard’: zie voor de achtergrond Langeveld, *De man die in de put sprong*, 469-472.
- 264. ‘Het is steeds’ e.v.: MR 30 juli 1947, *NIB* X, 141.
- 265. ‘wellicht moreel gerechtvaardigd’: MR 15 augustus 1947, *NIB* X, 431.
- 265. ‘Het is een illusie’: MR 13 augustus 1947, *NIB* X, 382.
- 265. ‘Naast de Republiek’: MR 18 augustus 1947 (ochtend), *NIB* X, 488.
- 265. ‘bijkans naïeve onderschatting’: MR 13 augustus 1947, *NIB* X, 382.
- 265. ‘met open ogen’: MR 14 augustus 1947, *NIB* X, 406.

*Intermezzo: het kabinet en de militaire excessen*

Gebaseerd op *VJN*, 447-468.

**267.** ‘niet alleen bij bepaalde’: Drees aan Götzen, 30 november 1948, geciteerd in *Excessennota*, bijlage 2, 58.

*Van Renville tot het tweede militaire offensief*

Gebaseerd op *VJN*, 156-269, vooral 244-269 (over de besluitvorming rond het tweede offensief).

**270.** De verkiezingsleuzen van de VVD: De Jong, *De terugtocht*, 167.

**273.** ‘De centrale moeilijkheid’: aantekening Van Kleffens, 8 december 1948, *NIB XVI*, 71-72.

**273.** ‘Ik heb de innerlijke’: verslag van de bespreking met de CGD, 4 december 1948, opgesteld door Stikker, *NIB XVI*, 44.

**273.** ‘De guerrilla en de verschroeiende aardepolitiek’ e.v.: MR 9 december 1948, *NIB XVI*, 79.

**274.** ‘een volkomen stagnatie’ e.v.: MR 14 december 1948, *NIB XVI*, 134.

**275.** ‘Het buitenland zal zeker’: MR 17 december 1948, *NIB XVI*, 199.

**275.** ‘De Minister-President vraagt’: MR 18 december 1948, *NIB XVI*, 222.

**276.** ‘Al je innerlijke strijd’: M.J. Prinsen aan Drees, 27 december 1958, AD inv.nr. 773.

*De terugtocht en het naspel*

Gebaseerd op *VJN*, 249-251, 270-311 (de reacties op het tweede offensief en Drees’ reis naar Indonesië), 312-397 (de verdere terugtocht); *PES*, 184-223 (de Nieuw-Guineakwestie).

**276.** ‘zijn tong in de meeste opzichten gebonden’: verslag partijraad 11 december 1948, 16, IISG, Archief PvdA.

**276.** ‘De Republiek heeft’ e.v.: verslag partijraad 23 december 1948, 1-3, 10-11, IISG, Archief PvdA.

**278.** ‘de enige manier om’: aantekening van een bespreking op 17 januari 1949, gemaakt door J.H. de Pont, *NIB XVII*, 109 noot 1.

**278.** ‘Trouwens afgezien van elke’: aantekening van A.H.J. Lovink voor Stikker, 22 januari 1949, *NIB XVII*, 170.

**280.** De torenhoge verliezen: Groen, *Marsroutes*, 259.

**282.** ‘Indonesië schijnt slechts’: *HTK* 17 maart 1951, 1238.

**283.** ‘Ik heb bij elke formatie’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 133.

*Nakaarten*

Gebaseerd op *VJN*, 413-421; *PES*, 401, 545-546.

**283.** ‘Het is overigens merkwaardig’: Drees aan Schermerhorn, 30 december 1962, particuliere collectie.

**284.** ‘Hij spreekt over Indonesië’: Messer, *Drees*, 86.

**285.** Beel een ‘oorlogshitser’: Van Wijnen, *Drees, democraat*, 12-13.

285. ‘verbijsterende onwaarachtigheid’: Drees, *Zestig jaar*, 238.
286. ‘aan de verkeerde kant’: De Jong, *De terugtocht*, 155.
287. ‘Als ik was weggegaan’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 134.
288. ‘Anderen hebben zich’: ibidem, 126, 128.

## 10. Hoeder van de monarchie

Over de Hofmansaffaire is na het verschijnen van *Drees en Soestdijk* veel gepubliceerd, in het bijzonder de studies van Fasseur, Weenink, Van Bree en Withuis. Dat Daalders boek daardoor allerm minst achterhaald is, blijkt vooral uit het feit dat Fasseur en Withuis sterk steunen op zijn werk waar het de politieke en constitutionele kanten van de affaire betreft. Nieuw en scherp licht op de verhoudingen binnen het kabinet leveren pas in 2014 opgedoken notulen van de ministerraad over de Hofmansaffaire. Het betreft de ‘zuurkastnotulen’, extra geheime gedeelten van de ministerraadsverslagen die buiten de gewone notulen werden gehouden en die niet werden rondgezonden. De zuurkastnotulen berusten anno 2020 nog op het ministerie van Algemene Zaken, maar zijn aan Fasseur ter inzage gegeven en daarna ook beschikbaar gesteld aan Daalder en andere Hofmansonderzoekers.

In 2014 dook echter een andere set zuurkastnotulen uit 1956 op, die voor minister-president Den Uyl zijn gefotokopieerd ten tijde van de Lockheedaaffaire. Deze kopieën zaten verborgen in een omvangrijker dossier met stukken betreffende koningin Juliana uit de periode 1972-1979 (Nationaal Archief, 2.03.01, Archief van het ministerie van Algemene Zaken, inv.nr. 11170). Hierin zijn ze door Gerard Aalders ontdekt. Het opmerkelijke is dat deze notulen ontbreken in de reeks zuurkastnotulen die aan Fasseur ter inzage zijn gegeven. Wat er met de originele, vaak handgeschreven documenten is gebeurd, is niet duidelijk. Aalders citeert in zijn boek over prins Bernhard een enkele keer uit de gekopieerde notulen, maar lijkt het belang van zijn vondst niet te beseffen (*Niets was wat het leek*, 301, 307). Ook latere onderzoekers hebben slechts beperkt gebruikgemaakt van deze bron (Withuis, *Juliana*, 539-541).

### *Conflicten binnen de Kroon*

Gebaseerd op *D&S*, 22-25, 27-31, 36-51, 71-81, 122.

289. ‘De Koningin heeft me’: Drees, *Drees 90*, 38.
290. Artikel 25 van de Grondwet: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 314, 487 noot 26. In 1983 is aan het artikel (nu nummer 41) de beperking toegevoegd ‘met inachtneming van het algemeen belang’ (*D&S*, 218).
291. ‘Och, ik ben stenograaf’: Huis en Steenhorst, *Bij monde van Willem Drees*, 111. De uitwerking van het stenogram bevindt zich in AD inv.nr. 824.

- 291.** ‘mej. G. Hofmans aan het Hof’: zuurkastnotulen 2 mei 1951 (departement van Algemene Zaken), aangehaald in Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 278.
- 292.** ‘Maar mijnheer Drees’: verslag Daalder van een gesprek met Drees, 8 december 1971, collectie auteur.
- 292.** ‘U draagt wel’: W. Drees, ‘Kroon en ministers’, in: C.A. Tamse (red.), *De monarchie in Nederland* (Amsterdam 1980) 133-154, aldaar 150.
- 292.** Behalve ‘veel goeds’ ook ‘hoogdravende onzin’: prins Bernhard aan Stikker, 28 februari 1952, NA, Archief Stikker inv.nr. 67.
- 293.** Het ‘pijnlijke’ overleg van Drees en Stikker met Juliana: aantekening Drees over zijn Hofmans-dossier, AD inv.nr. 824. Zie ook de aantekening van Stikker, als bijlage opgenomen in *D&S*, 235-236.
- 293.** ‘politieke opmerkingen’ e.v.: memorandum Boon voor Stikker, 23 maart 1952, NA, Archief Stikker, inv.nr. 67.
- 293.** ‘gevaarlijk precedent’: Van Roijen aan Boon, 11 april 1952, Archief Boon, inv. nr. 66.
- 293.** ‘missie’, ‘gezien de bron van inspiratie’: Van Roijen aan L.J.C. Beaufort, 12 april 1952.
- 294.** ‘Beel ziet dit alles’: dagboek 20 maart 1956 (steno), AD inv.nr. 799. Deze notitie, die Drees doelbewust wegliet toen hij zijn stenografische dagboeken op de band dicteerde (AD inv.nr. 800), is pas na de verschijning van *D&S* ontdekt. De passage is in haar geheel geciteerd door Withuis, *Juliana*, 499.
- 294.** De zeer concrete ‘doorgeving’: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 309.
- 294.** ‘begeven in bestaande meningsverschillen’: dagboek 20 maart 1956 (steno), AD inv.nr. 799.

#### *Een staatszaak van de eerste orde*

- Gebaseerd op *D&S*, 82-123. Zie ook: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 319-339; Withuis, *Juliana*, 497-512.
- 296.** Beyens verklaring over het ‘helaas’ voortduren van de invloed van Hofmans: zie voor de verschillend gerapporteerde bewoordingen *D&S*, 91, 101, 258 noot 21.
- 297.** Verklaringen Drees op de tweede persconferentie: kort verslag van de persconferentie gehouden op maandag 11 juni 1956, NA, Archief RVD, inv.nr. 9029.
- 297.** ‘enige mentale lenigheid’: Withuis, *Juliana*, 506.
- 297.** Verklaringen Drees op de conferentie voor de buitenlandse pers: *New York Times* en *New York Herald Tribune* van 17 juni 1956; *Het Parool*, *de Volkskrant* en *Het Vrije Volk* van 18 juni 1956.
- 298.** ‘een bres in het bolwerk’: aantekening Juliana, 16 juni 1956, AD inv.nr. 824.
- 298.** Ministerraadsvergadering van 18 juni 1956: zuurkastnotulen, NA, Archief ministerie van Algemene Zaken, inv.nr. 11170. Hierna aangehaald als ZKN.
- 299.** Drees ‘slap’, liet zich ‘intimideren’: Kersten, *Luns*, 183.

- 299.** ‘niet zo strak aanpakken’: aantekening Tilanus, 20 juni 1956, NA, Archief Tilanus, inv.nr. 167.
- 299.** ‘frontvorming’ tegen Juliana: aantekening Klompé, 25 juni 1956 e.v., NA, Archief Klompé, inv.nr. 95.

*De commissie van wijze mannen*

- Gebaseerd op *D&S*, 126-134, 145-152, 158-159, 167-168. Over de werkzaamheden van de commissie-Beel en haar rapport: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 340-396, 457-476. Zie ook: Withuis, *Juliana*, 512-534. Over de ontwikkelingen na voltooiing van het rapport-Beel: ZKN 27 augustus t/m 1 oktober 1956.
- 300.** Ministerraadsvergadering van 2 juli 1956: ZKN. Over de punten ‘Ontslagaanvraag van Minister Beel’ en ‘Benoeming van dr. Beel tot minister van staat’ zijn de aantekeningen compleet, maar van het punt ‘Instelling van het Driemanschap’ is helaas alleen de eerste pagina bewaard.
- 300.** ‘een griezelig experiment’ e.v.: dagboek Luns, aangehaald in *D&S*, 127.
- 301.** ‘verborgen beïnvloeding’ e.v.: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 372, 471.
- 301.** ‘Alles wijst naar’: *ibidem*, 369.
- 301.** ‘onverwacht en zegenrijk’: ZKN 27 augustus 1956. Het is overigens opvallend dat Drees, namens Beel, alleen mededeling deed van de concessies van Juliana.
- 302.** Juliana kwam terug op eerdere toezeggingen: ZKN 3 september 1956.
- 302.** ‘Ik wil door Minister Luns’: Kersten, *Luns*, 184. In de ministerraad van 12 oktober 1956 verklaarde Luns dat hij de boodschap niet had gelezen voor deze uitgang.
- 303.** Kabinetsberaad over Juliana’s redevoering in Nijmegen: ZKN 3 september 1956.
- 303.** ‘Wat was je bezig’: verslag Daalder van een gesprek met Drees, 25 mei 1973, collectie auteur.
- 303.** ‘een beetje genoeg’: Visser, *Alleen bij uiterste noodzaak*, 245.
- 303.** ‘in allerlei vreemde staatsrechtelijke kronkels’: ZKN 3 september 1956.
- 304.** ‘pijnlijke situatie’: ZKN 24 september 1956. Zie ook *D&S*, 267 noot 46.
- 304.** ‘een onhoudbare positie’ en ‘een diep leed’: Beyen aan Juliana, 17 september 1956, afschrift in AD inv.nr. 824.
- 304.** ‘principiële onjuist’: Drees aan koningin Juliana, 26 september 1956, AD inv.nr. 824.
- 304.** Over Van Hamel en zijn intrede in de Hofmansaffaire: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 396-416.
- 305.** ‘niet eerder een oplossing’: ZKN 1 oktober 1956.

*‘Hopelozer dan ooit’*

Gebaseerd op *D&S*, 176-192 en ZKN 12 en 22 oktober 1956.

- 305.** Het constituerend beraad van het nieuwe kabinet: ZKN 12 oktober 1956.
- 306.** Ministerraadsvergadering van 22 oktober 1956: ZKN.

- 307.** ‘schandaal van de eerste orde’: verslag Fock, 17 oktober 1956, NA, Archief Fock, inv.nr. 36.
- 307.** ‘Wij komen zo’: Drees aan koningin Juliana, 17 oktober 1956, AD inv.nr. 825.
- 307.** ‘een werkelijke actie’: Bernhard aan Drees, 18 oktober 1956, AD inv.nr. 825.
- 307.** ‘verschrikkelijk gevaarlijk’: verslag Daalder van een gesprek met Drees, 25 mei 1973, collectie auteur.
- 308.** ‘helemaal niet erg’ e.v.: ZKN 22 oktober 1956.
- 308.** Op advies van Van Hamel veranderde Juliana van gedachten: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 419-423.
- 309.** ‘onhoudbare situatie’: Drees aan Juliana, 22 oktober 1956, AD inv.nr. 825.
- 309.** ‘Het betreft hier’: *HTK* 24 oktober 1956, 32.
- 309.** ‘staatsrechtelijk ontoelaatbaar’: L.G. Kortenhorst aan Drees, 24 oktober 1956, AD inv.nr. 824.
- 309.** ‘al wat Hare Majesteit’: *HTK* 24 oktober 1956, 73-74, aangehaald door Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 422.

#### *Kentering*

- Gebaseerd op ZKN 26 oktober t/m 19 november 1956; *D&S*, 193-213; *Withuis*, *Juliana*, 539-554; Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 423-443.
- 310-311.** Ministerraadsvergadering van 26 oktober 1956: ZKN.
- 311.** ‘opgewekt is en zo’: ZKN 29 oktober 1956.
- 312.** Citaten van Van Hamel over Juliana: *Withuis*, *Juliana*, 536, 548.
- 312.** ‘in een iets rustiger stemming’: ZKN 9 november 1956.
- 312.** Juliana ‘enthousiast’ over een verzoenende brief: ZKN 19 november 1956.
- 312.** Drees spoorde Luns aan: *ibidem*.
- 312.** ‘kwade krachten’: Drees tegenover Van Hamel op 30 oktober, aangehaald in Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 430.
- 312.** ‘grondig gewijzigd’: zuurkastnotulen 26 november 1956 (departement van Algemene Zaken).
- 313.** Met de grootste moeite samen in één auto: die autorit betrof het eerder genoemde Nijmeegse congres over ‘Human relations’ (*Withuis*, *Juliana*, 526).
- 313.** Kerstrede van Juliana: aangehaald in *D&S*, 208.
- 313.** ‘Ik ben gaarne bereid’: aantekening Drees op een memorandum van Lammers, 27 december 1956, Archief Fock, inv.nr. 36.
- 313.** ‘een speciale band’: zuurkastnotulen 11 maart 1957 (departement van Algemene Zaken), aangehaald in Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 439.
- 314.** ‘bepaaldelijk niet gelukkig’: rapport van de commissie-Van Hamel, aangehaald in Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 441.

### *'Toch wel nuttig'*

Gebaseerd op *D&S*, 217-230.

**314.** Citaten van Giebels: Giebels, *Greet Hofmans-affaire*, o.a. 75, 77, 83, 92-93, 134-135.

**314.** Citaten van Fasseur: Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 304, 314.

**314.** 'Er was een gezindheid': verslag Daalder van een gesprek met Drees, 25 mei 1973, collectie auteur.

**315.** 'Kijk eens Luns': Kikkert, *Crisis op Soestdijk*, 111.

**315.** Een enkel negatief artikel: ik doel hier op het artikel 'A queer country' van Frans Goedhart in *Het Parool* 26 april 1952, en het onderdrukken van een artikel van Daniel Schorr (*D&S*, 52-63).

**316.** 'En toch houdt U' e.v.: verslag Daalder van een gesprek met Drees, 8 december 1971, collectie auteur.

**316.** 'De Koningin voelt zich': ZKN 22 oktober 1956.

**317.** 'Sta je achter mij?': dagboek Van Hamel, 28 november 1956, aangehaald in Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 452.

**317.** Bernhards verklaring dat de ministers achter hem stonden: mededeling van Drees op basis van een gesprek met prinses Wilhelmina (ZKN 29 oktober 1956).

**318.** Drees' opvatting dat Hofmans uit was op politieke invloed: zo verklaarde hij op 30 oktober tegenover Van Hamel (Fasseur, *Juliana & Bernhard*, 430).

**318.** 'Drees was zijn verdedigingslinie': Withuis, *Juliana*, 535.

**318.** 'toch wel nuttig werk': verslag Daalder van een gesprek met Drees, 25 mei 1973, collectie auteur.

## **11. Vader Drees**

### *Thuis bij de minister-president*

Gebaseerd op *PES*, 287-290, 298.

**319.** 'Voor ons, die aan' e.v.: 'Bekende landgenoten thuis. Willem Drees – minister-president', *Nieuwe Haagsche Courant* 23 oktober 1948.

**320.** 'Er is één categorie' e.v.: 'Op bezoek bij W. Drees', *De Groene Amsterdammer* 9 december 1939.

**321.** 'Het gaat dan immer': To aan redactie *Margriet*, augustus 1957 (steno), AD inv.nr. 1536.

**321.** 'Daar denk ik wel': *de Volkskrant* 26 mei 1955.

**321-322.** De anekdote over het draagteken Grootkuis: mededeling van kleindochter Marijke Drees.

**322.** 'Dat een man als': aangehaald in: *Werken is Winnen* 31 januari 1959, AD inv.nr. 201.

**323.** 'Je kunt je niet': Bibeb, 'Gesprek met Dr. Willem Drees', *Vrij Nederland* 28 maart 1959.

*Mariakaakjes en wijnkleurige vruchtensappen*

Gebaseerd op *PES*, 298-304.

- 323.** ‘De heer Harriman’: Jansen van Galen en Vuijsje, *Drees* [1980], 11-12. Hier staat abusievelijk ‘Mariaatje’ i.p.v. ‘Mariakaakje’.
- 325.** ‘Thereafter he was received’: memorandum Coulter D. Huyler Jr. (*acting Information Officer* van de Haagse ECA-missie) aan Al Friendly (*Chief, Office of the Special Representative, European Information*, te Parijs), 11 april 1949, Roosevelt Study Centre, microfilms Marshall Plan Documents (1947-1954), Record Group 469, Records of the Agency for International Development and Predecessor Agencies. Mission to the Netherlands (1949-1953), Information Division (1948-1954), box 1, folder ‘Information and PR general’.
- 325.** ‘We zijn geen mensen’: Bibeb, ‘Gesprek met Dr. Willem Drees’, *Vrij Nederland* 28 maart 1959.
- 326.** ‘Och, ze lagen mij’: Herman Hofhuizen, ‘Dr. Willem Drees. Nu een man voor losse karweitjes’, *De Tijd–Maasbode* 21 maart 1964.
- 326.** ‘Premier Drees houdt’: J.A. Vermeulen, ‘Een leven als gastheer’, *Elseviers Weekblad* 4 juli 1953.
- 326.** ‘van een socialistisch man’: D.E.C., ‘Onopgemerkt laten passeren’, *De Reformatie* 1 augustus 1953
- 327.** ‘Ik pleeg niet’: Drees aan de redactie *De Reformatie*, 29 augustus 1953 (steno), AD inv.nr. 21.
- 327.** ‘Er werd dan’: Stan Huygens Journaal ‘Drank en het socialisme’, *De Telegraaf* 18 februari 1997.
- 328.** ‘toen ben ik maar’: Meijer Sluijser, ‘Gepointilleerd portret van Dr Willem Drees’, *Vrij Nederland* 7 juli 1956.
- 328.** ‘Ik rook nooit’: Drees, *Zestig jaar*, 15-16.

*‘Drees is al helemaal hier!’*

Gebaseerd op *PES*, 291-298.

- 328.** ‘Dat kun je het best’: ‘Bekende landgenoten thuis. Willem Drees – minister-president’, *Nieuwe Haagsche Courant* 23 oktober 1948.
- 328.** ‘Soms wordt er lang’: ‘De man van Plein 1813: Dr. W. Drees, minister-president’, *Wereldkroniek* 1 juli 1950.
- 329.** ‘Wat er in de loop’: ‘Mensen op zondag: W. Drees’, *Vrij Nederland* 4 juni 1949.
- 329.** ‘vooral omdat hij’: F.S., ‘Minister Drees 65 jaar’, *De Maasbode* 4 juli 1951.
- 330.** ‘Ik houd van de natuur’: ‘Zij die ons regeren’, *Revue* 1 augustus 1953.
- 330.** ‘Willem Drees wordt vijf en zestig’, *Het Binnenhof* 4 juli 1951.
- 330.** ‘Dat alles tegenwoordig’: Drees, *Neerslag*, 187, 190.



331. 'Ik diende goed': interview met Van der Wiel in *Voor de eenheid van beleid*, 282.
331. 'Op een avond wachtte': Torenwachter (pseud.) 'Gouden fuif in de stoepen', *Haagsche Courant* 27 juli 1968.
331. 'k Zou 't U': toespraak W.F.K. Cost Budde, 15 september 1933, AD inv.nr. 432.
331. 'Je ziet Drees nooit': Frits Albrecht, 'Vertrouwen', *Paraat* 26 november 1955, aangehaald in Te Velde, *Stijlen*, 179.
331. 'Toen dr. Drees': *Het Parool* 11 mei 1956, aangehaald in Te Velde, *Stijlen*, 179.
332. 'Had minister Beel': 'Excellente lift', *Gazet van Limburg*, 16 september 1949.
332. 'iemand, die het op prijs': Klaas Graftdijk, '13 jaar Drees (I)', *Het Vrije Volk* 10 februari 1959.
334. 'Opeens zei het ene kind': Kronkel (pseud. Simon Carmiggelt), 'Vertrouwen', *Het Parool* 30 september 1955.
334. 'Bovendien word ik': Drees aan To, 15 januari 1952 (steno), AD inv.nr. 1377.
335. 'zoals gebruikelijk': *Algemeen Dagblad* 13 december 1957.
335. 'in een vlaag': *Algemeen Dagblad* 16 oktober 1957.

#### *Vertrouwenwekkende vaderfiguur*

Gebaseerd op *PES*, 304-306. Over zijn populariteit dankzij de Noodwet: *GEB*, 428-432.

335. 'Hoe vond u het' e.v.: Klaas Graftdijk, '13 jaar Drees (I)', *Het Vrije Volk* 10 februari 1959.
336. 'In een groot tehuis': Leo Albering, secretaris van het KVP-bestuur vertelde het zijn evenknie bij de PvdA, Frits Albrecht, die het Drees meldde in een brief van 28 februari 1953, AD inv.nr. 6.
336. 'Christus was': aangehaald in M. Roderman-Oomen aan Drees, 10 mei 1981, AD inv.nr. 42.
336. 'de man met die snor': Daalder, 'Drees: nationaal staatsman?', 106.
336. 'de man, die U zo': *De Nieuwe Limburger* 9 juni 1956, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 261.
336. 'Heb jij dan wel': H. Prins aan Drees, ongedateerd (1965), aangehaald in Gaemers (red.), *Vier stoelen in de hemel*, 41.
336. 'niets liever zou zijn': oproep van de Federatie Den Haag PvdA, AD inv.nr. 226.
337. 'zeker niet een emotieloze' e.v.: 'Mensen op zondag: W. Drees', *Vrij Nederland* 4 juni 1949. De anonieme commentator kent Drees niet alleen persoonlijk erg goed, maar betitelt hem ook als een 'regent'. Dat laatste wijst op Voskuil, die deze term herhaaldelijk gebruikt in zijn voorwoorden bij *Dr. W. Drees in de caricatuur* en vooral *Drees aan het woord*.
338. 'Hij lijkt op mijn vader': Meijer Sluijser, 'Gepointilleerd portret van Dr Willem Drees', *Vrij Nederland* 7 juli 1956.

## ***12. Meester op alle wapens***

De titel is ontleend aan: J.G. Suurhoff, 'Drees: meester op alle wapens', *Het Parool* 4 juli 1961.

### *Zorg voor de overheidsfinanciën*

Gebaseerd op *PES*, 51, 59-62, 121-136.

- 340.** 'Alleen liet hij Liefstinck': Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 143.
- 340.** 'Spreker meent, dat als': MR 30 augustus 1948.
- 341.** De rijsttafel voor de federalisten: MR 11 oktober 1948, *NIB XV*, 416.
- 342.** 'De Rijksgebouwendienst meende': herinnering Daalder. Zie de ambtelijke notitie over de 'te dure' kroonluchter, 28 september 1951, Archief ministerie van Algemene Zaken inv.nr. 11.
- 343.** De opmerking van Luns over Drees' stokpaarden: aangehaald in Messer, *Drees*, 85.
- 343.** 'Maar Drees zei': Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 139.
- 344.** 'Als je langer minister' e.v.: herinnering Daalder.

### *De Koude Oorlog*

Gebaseerd op *PES*, 157-160, 165-170, 224-236, 253-255, 259-264. In beknoptere vorm eerder verschenen in: Gaemers, 'Drees en Spaak'.

- 345.** 'macht zonder scrupules' e.v.: Drees, *Op de kentering* [1996], 65, 67.
- 345.** 'Ik heb mij deels' e.v.: dagboek 19 februari 1957, NA, Archief Van der Beugel, inv.nr. 1.
- 346.** 'sterk in internationale zaken': interview in 'Kees Staf wil nooit meer minister zijn', *De Gelderlander* 30 oktober 1959.
- 346.** Waardering van Luns en Van Tuyll: Luns aan Drees, 12 november 1956, AD inv.nr. 16. S.J. van Tuyll van Serooskerken aan Drees, 2 juli 1981, AD inv.nr. 44.
- 346.** 'Ik herinner me': Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 161.
- 347.** 'Dit ene richtsnoer': *De Waarheid* 24 juni 1955, aangehaald in Messer, *Drees*, 99.
- 348.** 'Staf gaf in de ministerraad': Van der Beugel, *Nederland in de Westelijke samenwerking*, 21.
- 349.** 'in alle opzichten zeer geslaagd' e.v.: Brouwer, 'Drees en het buitenland', 77.
- 349.** Buitenlandse diplomaten over Drees: *ibidem*, 87-89.

### *Europese samenwerking*

Gebaseerd op *PES*, 239-264.

- 350.** 'Voor deze degelijke nationale wethouder': De Kadet, *Ketterse kanttekeningen*, 228.
- 350.** 'Hij sprak altijd': Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 159.
- 350.** 'Als Drees het Albertkanaal': Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 140.

351. ‘Alles bij elkaar’: Zijlstra, *Per slot van rekening*, 60.
352. ‘[Drees] vroeg advies’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 158.
352. ‘Die gaat tenminste’: Burger aan Van der Beugel, 17 oktober 1956, NA, Archief Van der Beugel, inv.nr. 2.
353. ‘Je mag mij’: aantekening Van der Beugel over zijn benoeming tot staatssecretaris, *ibidem*.
353. ‘Marga, zul je wel’: herinnering Van der Beugel in Daalder en Cramer (red.), *Drees*, 153.
355. ‘na de volgende week’: Drees aan Geyl, 20 november 1953, AD inv.nr. 12.
355. ‘werkelijk iets betekent’: MR 28 maart 1955.
356. ‘Daar zat die hele kring’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 159. Het boek *Les premiers Européens* (1931) vermeldt veel meer dan de abusievelijk genoemde honderd personen. Drees staat met een foto op blz. 555.

#### *Sociaaleconomische politiek*

Gebaseerd op *PES*, 99-120.

357. ‘Je kunt het letterlijk’: interview in ‘Dr. Drees over Nieuw Links’, *Haagse Post* 18 maart 1967.
359. ‘We hebben elkaar ten slotte’ e.v.: Daalder en Cramer ed., *Drees*, 144-145.
360. ‘Grote inkomens en vermogens’: radiorede Drees 26 mei 1956, AD inv.nr. 178.

#### *De val van het vierde kabinet-Drees*

Gebaseerd op *PES*, 342-372, 502-503.

362. ‘Enerzijds komen we nooit’ e.v.: Burger aan Drees, 30 oktober 1958, AD inv.nr. 771.
362. ‘Een andere vraag is’: Drees aan Burger, 3 november 1958, AD inv.nr. 771.
362. ‘Wil jij breken’ e.v.: aangehaald in Visser, *Alleen bij uiterste noodzaak*, 271.
363. ‘enige opmerkingen’ e.v.: Drees aan Burger, 15 november 1958, AD inv.nr. 771.
364. ‘Mijn antwoord daarop’: *HTK* 9 september 1958, 419.
364. ‘Dan komt het moment’: *HTK* 11 december 1958, 489.
365. ‘Moet dat nu zo’: *HTK* 11 december 1958, 498.
365. De ‘onwaarachtige’ praktijk: W. Drees, ‘Onwaarachtigheid’, *Paraat*, 12 maart 1960, 96.
365. De ‘voze’ aanval van een ‘tweederangsfiguur’: W. Drees, ‘De kabinetscrisis in december 1958’, *Vrij Nederland* 26 december 1970, AD inv.nr. 118.
365. ‘die, ik durf gerust’: zesde interview Daalder en Schuursma met Drees, 20 november 1968, AD inv.nr. 1342.
365. ‘Er kwam toen’: Drees, *Zestig jaar*, 47-48.
366. ‘Ik was niet moe’: interview in Van den Berg, ‘Negentig jaar sociaal-democratie’, 243.

### 13. Niet-rustend staatsman in ruste

De titel van dit hoofdstuk is eerder gebruikt in Gaemers, *Drees. Ter Herinnering*.

#### *Losse karweitjes*

Gebaseerd op *PES*, 373-397.

369. 'Ik waardeerde de geste': W. Drees sr., 'Het einde van de "driekanten hoed" en degen in zicht', *Accent* 14 augustus 1971.
369. 'Met de handen in': *Het Vrije Volk* 4 maart 1959.
370. 'Ik begin met de ochtendbladen': H. van Hulst, 'Drees, vijf jaar actieve rust', *Het Vrije Volk* 28 december 1963.
370. 'Vooral kort nadat ik' e.v.: Drees, *Neerslag*, 229.
371. 'Mijn enige hobby': [Louis Frequin], 'Exclusief G.P.-interview Dr. Willem Drees (75 jaar)', *De Gelderlander* 4 juli 1961.
371. 'bijna ongelooflijke resultaten': 'Dr. W. Drees sprak jarige Mapai toe', *Nieuw Israëlitisch Weekblad* 1 april 1960.
372. 'Ik doe nog wat': Herman Hofhuizen, 'Dr. Willem Drees. Nu een man voor losse karweitjes', *De Tijd-Maasbode* 21 maart 1964.
372. 'een ogenschijnlijk vrijmoedige': notulen tiende commissievergadering, 22 februari 1962, NA, Archief ministerie van Algemene Zaken inv.nr. 11947.
373. 'niet zelf daarvan wil': aanvraagformulier Drees, NA, Archief Centraal Afwikkelingsbureau Duitse Schade-Uitkeringen, inv.nr. 2527, doss.nr. 359.202.
373. 'omdat ik het belangwekkend' e.v.: ingezonden brief in *De Nieuwe Stem*, februari 1961, 123-125.

#### *Boekenschrijver*

Gebaseerd op *PES*, 382, 398-414.

374. 'niet schrijflustig van aard': Drees, *Zestig jaar*, v.
375. 'Een moeilijkheid ligt': W. Drees, 'Zestig jaar', *VARA Radio-tv-gids* 2 oktober 1960.
375. 'Memoires? Het meest interessante': Herman Hofhuizen, 'Dr. Willem Drees. Nu een man voor losse karweitjes', *De Tijd-Maasbode* 21 maart 1964.
376. 'geleidelijk een stuk levensgeschiedenis' e.v.: Drees, *Zestig jaar*, vi.
376. 'Mijn inleidingen dragen': Drees, *Neerslag*, vi.
376. 'Dit boek is ongewild': Drees, *Herinneringen en opvattingen*, 6.
377. 'autobiografie-die-er-geen-is': recensie door J.W. in het *Deventer Dagblad* 28 december 1962.
377. 'veel minder een autobiografie' e.v.: Van Wijnen, *Drees, democraat*, 11.
377. 'wiens kracht in de politiek': recensie door Paul van 't Veer in *Het Vrije Volk* 12 januari 1963.

- 377.** ‘Het meest interessante is’: tekst van een anonieme boekbespreking voor Radio Curaçao, 27 januari 1963, AD inv.nr. 142.
- 377.** ‘De zaken waarover hij’ e.v.: Tromp, ‘Drees en het democratische socialisme’, 27, 51.
- 377.** ‘En toch ligt in de’: tekst van een anonieme boekbespreking voor Radio Curaçao, 27 januari 1963, AD inv.nr. 142.
- 377.** ‘typisch Drees’: recensie door J.W. in het *Deventer Dagblad* 28 december 1962.
- 377.** ‘het ogenschijnlijk onpersoonlijke’: Tromp, ‘Drees en het democratische socialisme’, 50.
- 378.** ‘Zijn beleid voert hij’: recensie door I.A. Diepenhorst in *Anti Revolutionaire Staatskunde* april 1963.
- 378.** ‘De politieke geschriften’ e.v.: Tromp, ‘Drees en het democratische socialisme’, 50, 51.
- 378.** ‘Het zotte van bepaalde situaties’: tekst van de boekbespreking van Haya van Someren-Downer voor de AVRO-radio, 27 januari 1963, AD inv.nr. 142.
- 378.** ‘persoonlijke tegenstellingen ontstaan’: Drees aan Stikker, 19 december 1962, AD inv.nr. 43.
- 379.** ‘in Nederland velen’: Drees aan A. van der Meiden, september 1964 (steno), AD inv.nr. 38.
- 379.** ‘Hij had blijkbaar’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 10.
- 379.** ‘Wee onze mémoire-loze cultuur’ e.v.: *de Volkskrant* 2 april 1983.

#### *Kanteljaar 1966*

Gebaseerd op *PES*, 395-397, 423-443, 447, 484-490.

- 380.** ‘Het betoog van dr. Drees’: ‘Dr. Drees adviseert’, *De Stem* 7 juli 1966.
- 380.** ‘volledig vreemd tegenover’: *Het Parool* 25 oktober 1965
- 381.** De kosten van het koningshuis: verslag partijraad 24 september 1966, aangehaald in Brinkman, *Drees*, 282-283.
- 383.** ‘Hij is allesbehalve’: P.A.L. den Engelsen, ‘Oud-premier Drees: “Onverdraagzamen maken misbruik van vrijheid’, *Het Vaderland* 5 mei 1970.

#### *Breuk met de PvdA*

Gebaseerd op *PES*, 444-483.

- 386.** ‘Als er dan al eens’: herinnering van H. Daalder. De uitspraak is van J. van der Hoeven, hoogleraar staatsrecht in Amsterdam, in een werkgroep van de Wiardi Beckman Stichting.
- 387.** ‘van wereldhistorische betekenis’: A.J. Cuppen, ‘Dr. Willem Drees (82): Geen kans op socialisten in een volgend kabinet’, *De Tijd*, 2 mei 1970.
- 387.** ‘én de liederen’: W. Drees, ‘Strijdlid’, *Opinie*, 21 juni 1968.
- 387.** ‘Het woord “progressief”’: W. Drees, ‘Wat wil de PvdA: “progressief” of socialistisch zijn?’, *Vrij Nederland*, 22 augustus 1970.

- 388.** ‘Dan zijn er dus’: negende interview door Daalder en Schuurisma, 6 juli 1970, AD inv.nr. 1343.
- 389.** ‘ellendig gewetensconflict’: Drees aan C. en Th. Geurst, 29 december 1970, AD inv.nr. 341.
- 389.** ‘Nieuw Links is dood’ e.v.: Vondeling aan Drees, 31 december 1970, AD inv.nr. 343.
- 390.** ‘De rode vanen’: Frits van der Poel, ‘Nog één keer de rode vaan volgen’, *Het Vrije Volk* 5 februari 1971.
- 390.** ‘De PvdA heeft voor’: W. Drees sr., ‘De verkiezingsuitslag en de komende kabinetsformatie’, *Vrij Nederland* 8 mei 1971.
- 391.** De verklaringen van Drees en het partijbestuur: Drees, *Neerslag*, 261-262.
- 391.** ‘lichtelijk beneden de maat’: ‘Drees’, *Het Parool*, 25 mei 1971.
- 391.** ‘[Drees] werkte liever samen’: W. den Hertog in *Het Vrije Volk* 2 juni 1971.
- 392.** ‘Ik heb Drees altijd’: Igor Cornelissen, ‘Van der Goes van Naters: “Ik heb Drees altijd een stiekum mannetje gevonden”’, *Vrij Nederland* 12 juni 1971.
- 392.** ‘lawine aan zwijnerij’: H. Ploeg aan Drees, 25 mei 1971, AD inv.nr. 342.

*De Cassandra van de Beeklaan*

Gebaseerd op *PES*, 484-516.

- 393.** ‘Ik kan me niet laten’: Sytze van der Zee, ‘Vader des Vaderlands opnieuw activist’, *Algemeen Handelsblad* 29 maart 1969.
- 393.** ‘Jonge mensen zijn altijd’: P.H.[intzen], ‘Vrijheid – aanstekelijk moet ze zijn’, *Nieuw Wereldnieuws* nr. 45 (1967) 6-7.
- 393.** ‘Mijn leven is gewijd’: W. Drees, ‘Irritatie?’, *Intermediair* 20 maart 1970.
- 394.** ‘De kern van de zaak’: ibidem.
- 394.** ‘Als onze vrijheid’: interview door Martin van Amerongen in Drees, *Monarchie – democratie – republiek*, 25.
- 395.** ‘halen wij naar ons’: W. Drees, ‘De duur van de dienstitijd’, *Vara Nieuws, district Amsterdam*, juni 1963, 4.
- 396.** ‘ontoelaatbare misstand’: W. Drees, ‘De gastarbeiders’, *Opinie* 24 december 1969.
- 396.** ‘Dat vond ik persoonlijk’: Ted Eggink en Kees van Oosten, ‘Dr. Willem Drees: “Na 1973 is het fout gegaan”’, *Het Binnenhof* 2 oktober 1982.
- 397.** ‘We zullen met de “gastarbeiders”’: W. Drees sr., ‘Ter inleiding’, in: H. Hennephof (red.), *Menselijke waardigheid. Visies van Nederlanders, in woord en beeld, bijeengebracht onder auspiciën van Lions International Nederland ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum 1977* (Bussum 1978) 12-14, aldaar 13.
- 397.** ‘Het zal reactionair geacht’: Drees, *Drees 90*, 172.
- 397.** ‘Nee, daar ben ik fel’: F.G. de Ruyter, ‘Willem Drees de oudere. “De ellende is begonnen met het kabinet Den Uyl”’, *NRC Handelsblad* 9 oktober 1982.
- 398.** ‘er in de laatste jaren’: Drees aan C. de Galan, 7 april 1966 (steno), AD inv.nr. 33.

398. 'de verlangens der progressieve': Drees, *Neerslag*, 261.
398. 'Men voelt niet aan': W. Drees sr., 'Zorgvuldigheid vereist bij besteding van openbare financiën', *Accent* 22 januari 1972.
399. 'Ze zijn gek geworden': herinnering H. Daalder.
399. 'In 1956 leidde ik' e.v.: Drees, *Drees 90*, 314-315.
400. 'We kunnen er uitkomen': Ted Eggink en Kees van Oosten, 'Dr. Willem Drees: "Na 1973 is het fout gegaan"', *Het Binnenhof* 2 oktober 1982.

*'Wat er nog is, is toegift'*

Gebaseerd op *PES*, 517-534.

400. 'Ik verbaas me wel eens': René de Bok en Jan Heinemans, 'Dr. Willem Drees sr.: "Ik sta wel eens verbaasd dat ik nog leef..."', *Elseviers Magazine*, 20 december 1975.
400. 'omdat het weer vrij goed': Jojanneke Claassen, "'Vader" Willem Drees sr. (92): "De persoonlijke omgang met kinderen en kleinkinderen maakt voor mij het leven waardevol"', *Libelle* 16 februari 1979.
401. 'Het is vooral tijdens': Hans Maas, '1 dag W. Drees sr.', *Het Vrije Volk* 5 juli 1974.
401. 'Vooral het opzoeken': P. van der Eijk, 'Dr Willem Drees, 92: "Nooit gedacht dat ik zo oud zou worden"', *De Tijd* 24 november 1978.
402. 'Hoe moet ik dàar': Jansen van Galen en Vuijsje, *Drees* [1980], 16.
402. 'Ik ben in gedachten': F.G. de Ruiter, 'Willem Drees de oudere. "De ellende is begonnen met het kabinet Den Uyl"', *NRC Handelsblad* 9 oktober 1982.
403. 'moeilijk op een doeltreffende': Leo Kleyn, "'De avonden zijn moeilijk doeltreffend te vullen"', *Trouw* 4 juli 1981.
403. 'Als je de tijd': Susanne Piët, 'Willem Drees: "Mijn idealen zijn nooit veranderd, de vorm ervan wel"', *Elseviers Weekblad* 16 oktober 1982.
404. 'Wat de mensen verder': *Het Binnenhof* 25 juni 1986.
404. 'Bedlegerig, uiterst vermoeid': W. Drees jr. aan A. Penning, 26 december 1986, AD inv.nr. 1131.
407. 'staatkundige geschiedenis van Nederland': *NRC Handelsblad* 26 mei 1988.

#### **14. Icoon**

*Het monument*

Gebaseerd op *PES*, 526-527, 534.

409. 'vanuit een socialistisch gevoel' e.v.: *Het Vrije Volk* 18 februari en 6 juli 1988.
410. Het oordeel van voorbijgangers: *Haagsche Courant* 16 juli 1988.

### *De persoon*

Deels gebaseerd op *PES*, 536-538.

410. 'Ik vind het afschuwelijk': typescript radiorede Voskuil, 4 oktober 1947, AD inv.nr. 189.
411. 'In een vergadering': interview door Martin van Amerongen in Drees, *Monarchie – democratie – republiek*, 31-32.
411. 'Ik heb een grote schroom' e.v.: Bibeb, 'Gesprek met Dr. Willem Drees', *Vrij Nederland* 28 maart 1959.
411. De correspondentie met Wolsheimer: brief van Wolsheimer, 4 juli 1907; antwoord van Drees, augustus 1907 (steno), AD inv.nr. 2.
411. 'Is dr. Drees werkelijk': Meijer Sluijser, 'Gepointilleerd portret van Dr Willem Drees', *Vrij Nederland* 7 juli 1956.
412. 'Hij had wel degelijk': Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 206.
412. 'Maar alleen al': Te Velde, *Stijlen*, 162-163.
412. Het 'gepassioneerde' persoonlijkheidstype: Klaas Graftdijk, '13 jaar Drees (II)', *Het Vrije Volk* 11 februari 1959.
413. 'geen tijd had voor grapjes' e.v.: Van Wijnen, *Drees, democraat*, 12.
414. 'Drees is er gedurig': commentaar bij een voorpublicatie uit Drees' boek *De vorming van het regeringsbeleid* in *Het Parool* 7 september 1965.
414. 'de nuchtere opsomming': recensie van *Van mei tot mei* door Fred Dordtenaar in *Het Volkswaekblad*, 6 december 1958.
414. 'waarom zou hij niet': recensie van *Van mei tot mei* door H. in *Het Vrije Volk* 27 december 1958.
414. De uitspraak van Benjamin Disraeli: *Het Parool* 26 oktober 1953. Zie Gaemers, "'Dare to be a Daniel'", 213 noot 8.
414. 'Drees is zo': J.G. Suurhoff, 'Drees: meester op alle wapens', *Het Parool* 4 juli 1961.
414. 'Wat vindt u' e.v.: Bouwman, *Mies en scène*, 22.
414. 'A constitutional statesman': Walter Bagehot, *The English Constitution, and other political essays* (New York 1889) 421.

### *De sociaaldemocraat*

Deels gebaseerd op *PES*, 539-541.

415. 'Hij paart weldoordachte': 'Onze lijstaanvoerder', *Stemt Rood!* 25 maart 1927, AD inv.nr. 296.
415. 'een man wiens leven': Drees, *Drees aan het woord*, 5-6.
416. Citaten van Drees over Jaurès en Wibaut: Drees, *Zestig jaar*, 71; verslag van zijn eenmeitoespraak in *Vooruit* 2 mei 1936.
416. 'Het is een diepe tragiek': W. Drees, 'Dr. Drees over Gorter', *Vrij Nederland* 13 september 1952.



416. ‘onstuimige drang naar de toekomst’ e.v.: W. Drees, ‘De Nieuwe Strijd’, *De Strijd* 1 mei 1920.
416. ‘Wij weten, dat het ideaal’: Drees, *Drees aan het woord*, 40.
417. ‘radicale socialist’: tekst van het televisie-interview in *Achter het Nieuws*, 29 januari 1972, AD inv.nr. 1055.
418. ‘Het is met dit document’: *Het Parool* 16 september 1975.
418. ‘een staatsstuk’: De Jong, *Koninkrijk*, deel 10b, tweede helft, 1065.
418. ‘hoe radicaal de later zo gematigde’: recensie van *Neerslag van een werkzaam leven* door Cas van Houtert, *Brabants Dagblad* 6 december 1972.
418. ‘Drees was in de partij’: *Vrij Nederland* 18 november 1972.
- 418-419. Citaten van Mansholt, Burger en Den Uyl: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 197, 201.
419. ‘Maar is er in’: Drees, *Herinneringen en opvattingen*, 29.

#### *De bestuurder*

Deels gebaseerd op *PES*, 540-544.

419. ‘Dertien jaar lang’: aangehaald in Drees, *Zestig jaar*, 301. W. Drees, ‘Na dertien jaar rood schrikbewind’, *VARA Radio tv gids* 8 maart 1959.
420. ‘kabinetten van gemengde samenstelling’: Drees, *Zestig jaar*, 300.
420. ‘Het zijn daar bofferds’: A.B.K.[leerekoper], ‘Ode aan de Haagse ooievaar’, *Het Volk* 21 juni 1935.
421. ‘verrassende resultaten’ e.v.: *Haagsch Dagblad* 23 maart 1963.
421. ‘princieel belangrijke hervormingen’: Tromp, ‘Drees en het democratische socialisme’, 44.
422. Het strijdrumoer van het ‘Tournooiveld’: Drees, *Vorming van het regeringsbeleid*, 22.
422. ‘het compromis als uitgangspunt’: artikel van Vos bij het tienjarig ministerschap van Drees in 1955, aangehaald in *Het Vrije Volk* 19 mei 1988.
422. ‘Dat lijkt te veel’: W. Drees, ‘Burgemeester kiezen of burgemeester benoemen’, *Vrij Nederland* 23 november 1968.
422. De opvatting van Gandhi over het compromis: Drees, *Zestig jaar*, 299.
423. ‘Drees is veel lastiger’: redactioneel ‘Ten geleide’, *Elsevier* 9 juli 1966.
423. ‘op hoffelijke wijze’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 41.
423. ‘Je kent mijn opvatting’: Drees aan To, 29 december 1947 (steno), AD inv.nr. 1377.
423. ‘die precies weet wat’: ‘Mensen op zondag’, *Vrij Nederland* 4 juni 1949.

#### *Het beeld*

Deels gebaseerd op *PES*, 546-548.

423. De prent van Nico Visscher: *Staatscourant* 10 augustus 1998.

425. Het ophemelen als de ‘Grote Man van Toen’: P. van ’t Veer, ‘Drees heeft wéér gelijk’, *Het Parool* 1 juli 1976.
425. ‘om de VVD rechts’: *De Tijd* 26 maart 1982.

*De balans*

Gebaseerd op *PES*, 544-546, 548-550.

426. ‘een echte staatsman’: J.L. Heldring aan Daalder, 29 december 2003.
426. ‘Vijf in vijf eeuwen’: interview met Bolkestein in *NRC Handelsblad* 24 december 1992.
426. ‘op eenzame hoogte’ en ‘Denkt men aan’: Zijlstra, *Per slot van rekening*, 76; interview Zijlstra door Daalder, 30 augustus 1992.
426. ‘Wethouder van Nederland’: Jansen van Galen en Vuijsje, *Drees* [1980], 17.
426. ‘kardinale fouten’: Jansen van Galen en Vuijsje, *100 jaar Drees*, 137.
427. ‘Ik vind van mezelf wel’: Messer, *Drees*, 88.

## Aangehaalde literatuur

- Aalders, Gerard, *Niets was wat het leek. Prins Bernhard* (Amsterdam 2014)
- Bank, J., ‘Drees en de Indonesische Revolutie’, in: H. Daalder en N. Cramer (red.), *Willem Drees* (Houten 1988) 109-136
- Bank, Jan, en Stef Temming (red.), *Van brede visie tot smalle marge. Acht prominente socialisten over de SDAP en de PvdA* (Alphen a/d Rijn 1981)
- Berg, J.Th.J. van den, ‘Negentig jaar sociaal-democratie in de herinnering van een reformist’, *Socialisme en Democratie* 41 (1984) 237-243
- Berg, J.Th.J. van den, en J.J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar. Parlementaire geschiedenis van Nederland, 1796-1946* (Amsterdam 2013)
- Berge, Tom van den, *H.J. van Mook, 1894-1965. Een vrij en gelukkig Indonesië. Biografie* (Bussum 2014)
- Beugel, E.H. van der, *Nederland in de Westelijke samenwerking. Willem Drees-lezing* (Den Haag 1994)
- Borrie, G.W.B., *F.M. Wibaut, mens en magistraat. Ontstaan en ontwikkeling der socialistische gemeentepolitiek* (’s-Gravenhage 1987<sup>2</sup>)
- Borrie, G.W.B., *Pieter Lodewijk Tak (1848-1907). Journalist en politicus* (Assen 1973)
- Borrie, G.W.B., *Monne de Miranda. Een biografie* (’s-Gravenhage 1993)
- Bouwman, Mies, *Mies en scène. Gesprekken in de stoel met kanttekeningen van Mies Bouwman* (Amsterdam 1966)
- Bree, Han van, *De geest van het Oude Loo. Juliana en haar vriendenkring 1947-1957* (Schoorl 2015)
- Breedveld, Willem, en John Jansen van Galen, *Gaius. De onverstoorbare gang van W.F. de Gaay Fortman* (Oudewater en Amsterdam 1996)
- Brinkman, Maarten, *Willem Drees, de SDAP en de PvdA* (Amsterdam 1998)
- Brouwer, Jan Willem, ‘Drees en het buitenland. Over het Albertkanaal op een andere planeet?’, in Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.), *Drees, minister-president 1948-1958* (Nijmegen en Den Haag 2005)
- Brouwer, Jan Willem, en Peter van der Heiden (red.), *Drees, minister-president 1948-1958* (Nijmegen en Den Haag 2005)
- Buiting, Henny, *Richtingen- en partijstrijd in de SDAP. Het ontstaan van de Sociaal-Democratische Partij in Nederland. IISG Studies and Essays 9* (Amsterdam 1989)
- Daalder, Hans, *Gedreven en behoedzaam. Willem Drees 1886-1988. De jaren 1940-1948* (Amsterdam 2003)
- Daalder, H., ‘Drees: nationaal staatsman?’, in: Jan Willem Brouwer en Peter van der Heiden (red.), *Drees, minister-president 1948-1958* (Nijmegen en Den Haag 2005) 101-119

- Daalder, Hans, *Vier jaar nachtmerrie. Willem Drees 1886-1988. De Indonesische kwestie 1945-1949* (Amsterdam 2004)
- Daalder, Hans, *Drees en Soestdijk. De zaak-Hofmans en andere crises 1948-1958* (Amsterdam 2006)
- Daalder, H., en N. Cramer (red.), *Willem Drees* (Houten 1988)
- Daalder, Hans, en Jelle Gaemers, *Premier en elder statesman. Willem Drees 1886-1988. De jaren 1948-1988* (Amsterdam 2014)
- Doel, H.W. van den, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000)
- Dongen, Bas van, *Revolutie of integratie. De Sociaal Democratische Arbeiders Partij in Nederland (SDAP) tijdens de eerste wereldoorlog*. IISG Studies and Essays 16 (Amsterdam 1992)
- Drees, W., *Op de kentering. Het democratisch socialisme en de toekomst* (Amsterdam 1945)
- Drees, W., *Drees aan het woord. Geschriften en redevoeringen bijeengebracht en ingeleid door K. Voskuil* (Amsterdam 1952)
- Drees, W., *Van mei tot mei. Persoonlijke herinneringen aan bezetting en verzet* (Assen 1959<sup>2</sup>)
- Drees, W., *Een jaar Buchenwald* (Amsterdam 1961)
- Drees, W., *Zestig jaar levenservaring* (Amsterdam 1963<sup>2</sup>)
- Drees, W., *De vorming van het regeringsbeleid*. Staatskunde en burgerschap 3 (Assen 1965)
- Drees, W., *Monarchie – democratie – republiek. Met een interview van Martin van Amerongen* (Baarn 1969)
- Drees, W., *Neerslag van een werkzaam leven. Een keuze uit de geschriften, redevoeringen, interviews en brieven uit de jaren 1902–1972 van dr. W. Drees, voorzien van inleidingen en commentaar van hemzelf en met redactionele medewerking van Paul van 't Veer. Ons XXste eeuwse verleden in memoires en biografieën 8* (Assen 1972)
- Drees sr., W., *Het Nederlandse parlement vroeger en nu* (Naarden 1975)
- Drees, W., *Drees 90. Geschriften en gesprekken, met inleiding door H. Daalder en interviews door G. Puchinger* (Naarden 1976)
- Drees, W., *Marx en het democratisch socialisme. Politiek-historische beschouwingen. Met een voorwoord van Bart Tromp*. Links Klassiek 2 (Amsterdam 1979)
- Drees, W., *Herinneringen en opvattingen* (Naarden 1983)
- Drees, W., *Op de kentering. Een sociaal-democratische visie op Nederland en de wereld na de bevrijding*. H. Daalder en J.H. Gaemers (red.) (Amsterdam 1996)
- Drees, Willem, *Herinneringen van een groot Nederlander* (Naarden 2004; heruitgave van *Herinneringen en opvattingen*, 1983)
- Drees, Dr. W. – *in caricatuur, met een woord vooraf van K. Voskuil* (Amsterdam 1952)
- Excessennota, De –. Nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945–1950. Ingeleid door Jan Bank* (heruitgave; Den Haag 1995).

- Fasseur, Cees, *Juliana & Bernhard. Het verhaal van een huwelijk. De jaren 1939-1956* (Amsterdam 2009<sup>2</sup>)
- Gaemers, Jelle, *De rode wethouder. Willem Drees 1886-1988. De jaren 1886-1940* (Amsterdam 2006)
- Gaemers, Jelle, (red.), *Vier stoelen in de hemel. Brieven aan Drees over de ouderdomsvoorziening* (Den Haag 2008)
- [Gaemers, Jelle, met een voorwoord van Arendo Joustra,] *Willem Drees (1886-1988). Ter herinnering*. Elsevier Speciale Editie (Amsterdam 2015)
- Gaemers, Jelle, “‘Dare to be a Daniel’”. Zeven politieke deugden van Willem Drees’, in: *Zonden in de politiek. Jaarboek van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis 2016* (Amsterdam 2016) 49-58
- Gaemers, Jelle, ‘Drees en Spaak. Socialisten en de Koude Oorlog’, *G-geschiedenis*, maart 2018, 42-45
- Giebels, Lambert J., *De Greet Hofmans-affaire. Hoe de Nederlandse monarchie bijna ten onder ging* (Amsterdam 2007)
- Goes van Naters, M. van der, *Met en tegen de tijd. Een tocht door de twintigste eeuw* (Amsterdam 1980)
- Groen, P.M.H., *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (’s-Gravenhage 1991)
- Hagen, Piet, *Politicus uit hartstocht. Biografie van Pieter Jelles Troelstra*. Open Domein nr. 46 (Amsterdam en Antwerpen 2010)
- Huis, Frits, en René Steenhorst, *Bij monde van Willem Drees. Levensschets van een groot Nederlander* (Utrecht en Antwerpen 1985)
- Idenburg, Rienk, ‘Toch doet u het niet slecht’, *Zonder Embargo. 75 jaar Nederlandse Journalisten-Kring* (Amsterdam 1959) 8-9
- Jansen van Galen, John, en Herman Vuijsje, *Drees. Wethouder van Nederland* (Alphen aan den Rijn 1980)
- Jansen van Galen, John, en Herman Vuijsje, *100 jaar Drees. Wethouder van Nederland* (2de geheel herziene editie; Houten 1986)
- Jansen van Galen, John, e.a., *Het moet, het kan! Op voor het Plan! Vijftig jaar Plan van de Arbeid* (Amsterdam 1985)
- Jong, J.J.P. de, *Avondschoot. Hoe Nederland zich terugtrok uit zijn Aziatisch imperium* (z.pl. [Amsterdam] 2011)
- Jong, J.J.P. de, *De terugtocht. Nederland en de dekolonisatie van Indonesië* (z.pl. [Amsterdam] 2015)
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945, deel 1, Voorspel* (’s-Gravenhage 1969)
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945, deel 10b, Het laatste jaar, tweede helft* (’s-Gravenhage 1982)

- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 1939-1945*, deel 12, *Epiloog*, eerste helft (Leiden 1988)
- Juda, Jo, *Jantje Paganini. Häftling 2613, 1940-1945* (Nieuwkoop 1978)
- Kadt, J. de, *Ketterse kanttekeningen* (Amsterdam 1965)
- Kersten, Albert, m.m.v. Frits Bergman, *Luns. Een politieke biografie* (Amsterdam 2010)
- Kikkert, J.G., *Crisis op Soestdijk. Nederland als bananenmonarchie* (Soesterberg 2005<sup>3</sup>)
- Langeveld, Herman, *Schipper naast God. Hendrikus Colijn 1869-1944 II, 1933-1944* (Amsterdam 2004)
- Langeveld, Herman, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn, 1894-1977* (Amsterdam 2014)
- Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016)
- Messer, E., *Dr. Willem Drees* (Amsterdam z.j. [1961])
- Nieuwenhuizen, Bert van, *Willem Drees. Vernieuwer voor, in en na de oorlog* (Soesterberg 2010)
- Poelje, G.A. van, *Sexaginta anni. Een mensenleven in openbare dienst* (Alphen aan den Rijn 1961)
- Puchinger, G., *Is de gereformeerde wereld veranderd?* (Delft 1966)
- Tromp, B., 'Drees en het democratisch socialisme', in: H. Daalder en N. Cramer (red.), *Willem Drees* (Houten 1988) 26-56
- Velde, Henk te, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Amsterdam 2002)
- Verrips, G., 'De relatie tussen de CPN en de Raad van Verzet', in: *Oorlogsdocumentatie '40-'45. Achtste jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (Zutphen 1997) 133-152
- Visser, Anneke, *Alleen bij uiterste noodzaak? De rooms-rode samenwerking en het einde van de brede basis 1948-1958* (Amsterdam 1986)
- Vliegen, W.H., *Die onze kracht ontwakende deed. Geschiedenis der Sociaaldemocratische Arbeiderspartij in Nederland gedurende de eerste 25 jaren van haar bestaan III, De jaren 1914-1919* (Amsterdam 1938)
- Voor de eenheid van beleid. Beschouwingen ter gelegenheid van vijftig jaar Ministerie van Algemene Zaken.* Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid ('s-Gravenhage 1987)
- Vos, H., e.a., *Het Mandement en de Partij van de Arbeid. Redevoeringen gehouden op de nationale kadervergadering van de Partij van de Arbeid* (z.p. [Amsterdam] z.j. [1954])
- Wiel, G. van der, 'De presentatie van het regeringsbeleid 1945-1989', in: *50 jaar Rijksvoorlichtingsdienst. Opstellen over verleden, heden en toekomst van de overheidsvoorlichting* (Den Haag 1996) 7-18
- Wijnen, H.A. van, *Willem Drees, democraat* (Weesp 1984)
- Withuis, Jolande, *Juliana. Vorstin in een mannenwereld* (Amsterdam en Antwerpen 2016)